

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Andra Annuka
NAER JA NAEREV HÄÄL EESTI SUULISES SUHTLUSES

Magistritöö
Juhendaja PhD Tiit Hennoste

TARTU 2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. NAER JA NAEREV HÄÄL	6
1.1. Naer ja naerev hääl keeleteaduslikus kontekstis	6
1.2. Naeru ja naerva hääle kasutusviisid	8
2. SUULISE KEELE UURIMINE.....	12
2.1. Vestlusanalüüs	13
2.2. Ametlik suhtlus vs argisuhtlus	14
2.3. Suuline keelekasutus	15
2.3.1. Vooruvahetus	15
2.3.2. Naabruspaarid	16
2.3.3. Parandusliigendus	18
2.3.4. Episteemiline staatus, hoiak ja kalle	19
3. MATERJAL JA MEETOD.....	21
4. ARGIVESTLUSED	23
4.1. Humoorikad olukorrad	23
4.1.1. Nali	23
4.1.2. Jutustus.....	29
4.1.3. Absurd ja vastuolu	32
4.2. Mitte-verbaalne ajend.....	35
4.3. Probleemsed olukorrad.....	36
4.3.1. Järjeotsimine	36
4.3.2. Piinlikkus	39
4.3.3. Vabandamine.....	43
4.3.4. Mitte-eelistatud voorud ja olukorrad.....	44
5. AMETLIKUD VESTLUSED	48
5.1. Humoorikas olukord	48
5.1.1. Nali	48
5.1.2. Jutustus.....	52

5.1.3. Absurd ja vastuolu	53
5.2. Mitte-verbaalne ajend.....	55
5.3. Probleemsed olukorrad.....	56
5.3.1. Järjeotsimine	56
5.3.2. Piinlikkus	58
5.3.3. Vabandamine.....	61
5.3.4. Mitte-eelistatud voorud ja olukorrad.....	63
KOKKUVÕTE.....	68
KIRJANDUS	74
Laughter and smile voice in Estonian spoken interaction.....	79
Lisa 1. TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID	82

SISSEJUHATUS

Sõna *naer* on „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ seletatud kahel viisil. Esiteks on see „(inimesel, inimahvidel:) hrl lõbutunnet väljendavate näoliigutuste ja tõukelise väljahingamisega kaasnev hääliitsuste jada; naermine.“ Teine selgitus kõlab nii: „pilkav, tõgav, halvakspaneuv naermine; pilkamine, tõgamine.“ (EKSS) Siinne magistr töö, mis on jätkuks samateemalisele bakalaureusetööle (Annuka 2017), lähtub põhiliselt „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ esimesest definitsioonist, kuid lükkab ümber väite, et naer on lõbutunnet väljendav. Seda kinnitavad ka mitmed uurimused, milles on käsitletud naeru olukordades, kus ei ole nalja või lõbusust. (vt nt Arminen, Halonen 2007; Clift 2012; Clift 2016; Warner-Gracia 2014; Haakana 2002; Holt 2012; Jefferson 1988; Raclaw, Ford 2017; Vöge 2010)

Töö eesmärk on vastata neljale küsimusele:

- 1) millistes suhtlusolukordades naeru ja naervat häält esineb;
- 2) milleks kõnelejad naeru ja naervat häält kasutavad;
- 3) kuidas erineb naeru ja naerva hääle kasutus argivestluses ja ametlikus vestluses;
- 4) millised on erinevused naeru ja naerva hääle kasutuses?

Töö esimeses osas on antud ülevaade teoreetilistest lähtekohtadest. Esimene peatükk kirjeldab, mis on naer ja naerev hääle keeleteaduslikus kontekstis. Varasemate uurimuste põhjal on koostatud ülevaade, millistes olukordades naeru ja naervat häält esineb ja milleks neid kasutatakse. Teises peatükis on ülevaade suulise keele uurimist puudutavad teemad, mis on siinse töö kontekstis olulised. Kõigepealt on kirjeldatud suulise keele uurimise peamist meetodit ehk vestlusanalüüsi, seejärel seletatud, milline on erinevus ametliku- ja argivestluse vahel. Samuti on kirjeldatud suulise keelekasutusega seotud nähtuseid: vooruvahetust,

naabuspaare, parandusliigendust. Viimaks on seletatud, mis on episteemiline staatus, hoiak ja kalle.

Kolmandas peatükis on kirjeldatud töö materjali ja meetodit. Töö materjal, 372 naeru ja naervat häält sisaldavat lõiku, pärineb Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpuse transkriptsioonidest. Töös on vaadatud nii argivestluseid kui ka ametlike vestluseid.

Neljandas ja viiendas osas on esitatud analüüsi tulemused. Analüüsis on eraldi vaadeldud naeru ametlikes vestlustes ja argivestlustes. Peatükid on jaotatud kaheks suureks alapeatükiks: humoorikad olukorrad ja probleemsed olukorrad. Nende all on toodud näiteid, millised olukorrad on vestlustes naeru põhjustanud. Näidetes on analüüsitud nii naeru kui ka naervat häält ning otsitud nende kahe kasutuse erinevusi.

Kokkuvõttes on võrreldud ametlikke- ja argivestluseid. Võrdluses vaadatakse, kuidas erineb naeru ja naerva hääle kasutus neis kahes suhtlusolukorras. Samuti on kokku võetud naerva hääle ja naeru esinemise erinevusi ning vaadatud, kas nende kasutus erineb ametlikes- ja argivestlustes.

Töö eesmärk on tuua välja olukorrad, milles esinevad eesti suulises suhtluses naer ja naerev hääle ning analüüsida, milleks kõnelejad neid kasutavad. Kolleksioonis on nii argivestluseid kui ka ametlike vestluseid, seega on esitatud võrdlus naeru ja naerva hääle kasutusest neis kahes olukorras. On analüüsitud nii naeru kui ka naervat häält ning otsitud nende kahe kasutuse erinevusi.

Siinne töö on esimene uurimus, mis käsitleb naeru ja naervat häält eesti keeles. Samuti ei ole siinkirjutajale teada institutsionaalseid ja argivestluseid ning naeru ja naervat häält võrdlevaid uurimusi teiste keelte kohta.

1. NAER JA NAEREV HÄÄL

Peatüki esimene osa annab ülevaate, mis on naer keeleteaduslikus kontekstis, millised on naeru omadused suhtluses ja milline roll on naerul suhtluses. Teises osas on varasemate uurimuste põhjal esitatud erinevaid naeru kasutamise viise nii humoorikates kui ka probleemsetes olukordades.

1.1. Naer ja naerev hääl keeleteaduslikus kontekstis

Naer on akustiline konstruktsioon, millel ei ole ilmselgeid süntaktilisi või semantilisi jooni. (Schenkein 1972: 345; O'Donnell-Trujillo ja Adams 1983: 175). Naer saab tähenduse selle järgi, mida ta vestluses parasjagu teeb (Schenkein 1972: 345). Naeru tähenduse sõltuvust kontekstist ilmestab näiteks see, et naer on keeleuniversaalne nähtus. Kuigi situatsioonid, milles naerdakse, võivad eri kultuurides varieeruda, võib siiski eeldada, et kaks inimest, kes on pärit erinevatest paikadest, saaksid aru, miks teine naerab. (Glenn, Holt 2013: 1)

Naer on kontrollitud tegevus, mida koordineerivad erinevad suhtlusolukorrad. See ei ole alati seotud huumoriga – inimesed naeravad näiteks ka siis, kui nad on närvis. (Glenn 2003: 1–2) On mh kirjeldatud, et humoorikaid olukordi väljendavad pikad ja kõlavad naerud, probleemsetes olukordades esinevad pigem lühikesed ja vaiksed naerud, mis võivad vestluses tihti märkamata jääda. (Glenn, Holt 2013: 1)

Naeru esineb nii humoorikates kui ka probleemsetes olukordades. Humoorikates olukordades võimaldab naer inimestel naerda koos – see ühendab inimesi. Probleemsetes olukordades annab naer võimaluse üksteist paremini mõista, öeldu tähendust muuta. (Glenn, Holt 2011: 2)

Naeruga saab kõneleja anda vestluspartnerile märku, et ta ei mõelnud öeldut tõsiselt (Glenn 1992: 141).

Kui kõneleja lisab suhtluses oma voorule naeru, võib seda pidada kutseks naerule (ingl *invitation to laugh*). Sellega märgib kõneleja, et naer on sellises olukorras sobilik. Seejärel on vestluspartneril võimalus kutse vastu võtta ja naerda või kutsest keelduda ja mitte naerda. Kui aga vestluspartner hakkab naerma eelkõneleja vooru peale, milles ei ole naeru, siis on tegemist vabatahtliku naeruga (ingl *volunteered laughter*). Sellisel juhul sisaldab eelkõneleja voor kindlat naeru ajendit. Selleks võib olla kas nali, sõnamäng või muu selline. (Jefferson 1979: 80–81)

Nali ja naer toimivad vestluses naabruspaaridena. See tähendab, et kui vestluses on nali, siis see eeldab vastuseks naeru. Kui kõneleja soovib eelkõneleja naljale reageerida naeruga, siis üritab ta seda teha võimalikult kiiresti. Mõnikord võib kõneleja siiski naeruga viivitada, näiteks selleks, et näha kas teised vestluses osalejad naeravad. (Sacks 1974: 337, 349)

Kui vestluspartner vastab eelkõneleja naerule, on tegemist jagatud naeruga (ingl *shared laughter*). Vestluses, milles osaleb kaks inimest, algatab jagatud naeru enamasti kõneleja. (Glenn 1989: 134) Tavaliselt naerab kõneleja ise siis, kui ta on teinud nalja iseenda üle; kui ta räägib midagi humoorikat, mida on kuulnud kelleltki teiselt või kui ta tahab olla kindel, et teised mõistaksid öeldut naljana. (Glenn 1992: 141) Kui vestluses on rohkem kui kaks inimest, siis algatab jagatud naeru enamasti keegi, kes parasjagu ei kõnele. Kõnelejale on mugavam, kui naerab keegi teine, kuna iseenda nalja üle naermist peetakse enesekiitmiseks. Kahe osalejaga vestluses aga ei saa jagatud naeru tekkida, seetõttu ongi kõneleja sunnitud ise naerma. (Glenn 1989: 134; 145–146)

Naerul on oluline roll ka vestlejate omavahelistes suhetes. Naer võib olla vestluses siduv (ingl *affiliative*) või joondav (ingl *aligning*) element (Jefferson jt 1987; Glenn, Holt 2013: 16, O'Donell-Trujillo ja Adams 1983; Schenkein 1972; Vöge 2010). Naer toimib siduva elemendina siis, kui kõneleja kasutab seda eelkõneleja hoiaku või arvamuse kinnitamiseks. (Clift 2016: 74) Phillip Glenn on väitnud, et selles, kas naer toimib siduva elemendina, on

oluline roll ka sellel, kas kõneleja naerab koos eelkõnelejaga või eelkõneleja üle. Näiteks kui naeru põhjustab eelkõneleja nali, on tegu koosnaermisega, kui aga mõne vestluses osaleja kiuslik kommentaar vestluspartneri kohta, siis on see kellegi üle naermine. (Glenn 2003: 112–113)

Steven E. Clayman on uurinud publiku reaktsioone 1988. aasta USA presidentide debatil. Ta on leidnud, et naer toimib publiku ja presidendikandidaadi vahel siduva elemendina siis, kui kandidaat ütleb midagi humoorikat, mis on teise kandidaadi suhtes kriitiline. Sellisele naerule lisandub ka aplaus, millega publik näitab oma toetust. Samas võib naer toimida ka mittesiduva elemendina – näiteks reaktsioonina sellele, kui presidendikandidaat ütleb midagi, mida rahvas ei võta tõsiselt (näiteks kiitleb omadustega, mida tal tegelikult ei ole). Sellisele naerule ei lisandu aplausi. (Clayman 1992: 43–46)

Naeru on enamasti uuritud institutsionaalsetes vestlustes. Näiteks Clayman (1992) presidendidebattidel, Vöge (2010) ärikohtumistel, Haakana (1999) arsti-patsiendi vestluses, Raclaw ja Ford (2017) retsensendi-töö kirjutaja suhtluses. Siiski on ka uurimusi, kus milles on vaadeldud argivestluseid (nt Werner-Garcia 2014). Institutsionaalseid ja argivestluseid võrdlevaid uurimusi ei ole tehtud, seega pole ka uuritud nende vahelisi erinevusi.

Naervat häält (ingl *smile voice*) analüüsinud väga vähesed uurijad (Haakana 2010; Lavin, Maynard 2001). Naervat häält seostatakse naeratamisega, kuid siiski väidetakse, et seda on kuulda ka kõnes, seda on nimetatud ka pseudo-naeruks (ingl *pseudo-laughing response*). (Lavin, Maynard 2001: 466). Osad uurijad on naervat häält küll uurinud, kuid nimetanud seda siiski naeruks, mitte omaette nähtuseks (nt Jefferson 1979).

1.2. Naeru ja naerva hääle kasutusviisid

Olukorrad, milles naeru esineb, võib jagada kaheks: humoorikad olukorrad ja probleemsed olukorrad. (Glenn, Holt 2011: 2). Selles alapeatükis on eelnevatele uurimustele tuginedes

kirjeldatud, millistes situatsioonides kõnelejad naeru kasutavad ja mis on selle naeru eesmärk.

Vestlejad eeldavad, et naerule peab leiduma ka põhjus. Seda näitab asjaolu, et juhul, kui põhjus jääb selgusetuks, võib vestluses osaleja esitada küsimuse: „Miks sa naerad?“ (Glenn, Holt 2013: 3)

Humoorikates olukordades põhjustab naeru enamasti nali. Vestluses esinevale naerule eelneb sageli sissejuhatus, kõneleja võib nalja alustada näiteks nii: „Kas sa seda oled kuulnud ...“ (Norrick 2010: 236) Kui kõneleja reageerib vestluspartneri naljale naeru ja vestluspartneri vooru kordusega, näitab ta sellega, et ta tunnustab tema vooru. (Glenn 2003: 114)

Naeru esineb ka siis, kui kõnelejad jutustavad humoorikaid lugusid, mis on nende endaga juhtunud. Sellised jutustused loovad lõbusa olukorra ja kutsuvad kuulajaid naerma ja jutustust kommenteerima. Mõnikord võivad jutustused olla ka vestluses osalejate ühised mälestused. Sellistele jutustustele viitab näiteks see, kui kõneleja alustab lauset sõnadega: „Kas te mäletate ...“, samuti see, et lugu räägib korraka mitu vestluses osalejat. (Norrick 2010: 32–33)

Humoorikas olukorras esineb naeru ka siis, kui kõneleja hakkab naerma seetõttu, et eelkõneleja öeldu oli vastuoluline või absurdne. Sellisel juhul ei ole eelkõneleja voor humoorika sisuga, aga kõneleja jaoks on naer üks viisidest, kuidas ta saab märkida, et ta ei ole öelduga nõus. Selline naer on mitte-siduv. (Clift 2016: 73)

Kõneleja võib naeru kasutada ka olukorras, kus tema öeldu on mitmetähenduslik. Selleks, et ei tekiks konfliktset olukorda, kasutatakse naeru, millega antakse vestluspartnerile märku, et ta ei pea öeldusse tõsiselt suhtuma. Sellisel juhul ei pruugi tegemist olla naljaga. (Glenn 1992: 145–146; Holt 2013: 88)

Psühholoogias ja teistes humanitaarteadustes arvati üldiselt, et naer on inimese reaktsioon millelegi naljakale. Vestlusanalüütik Gail Jefferson oli esimene, kes väitis, et naer ei pea olema seotud huumoriga, samuti ei pea see olema emotsionaalne reageering.

Vestlusanalüüsis vaadeldakse naeru rolli suhtluses, uurides, milleks naeru kasutatakse ja mis on selle eesmärk. (Drew jt 2015: 165–166)

Kui kõneleja jagab oma muresid või probleeme, võib ta oma voorule lisada naeru. Sellega näitab ta, et suhtub oma muresse rahulikult. Kui vestluspartner sellises olukorras ei naera, tahab ta sellega näidata, et võtab vestluskaaslase muret tõsiselt. Kui aga teema põikab hetkeks kõrvale ja tekivad näiteks probleemiga seotud naljad, võib ka vestluspartner naerda. (Jefferson 2005: 172, 174, 190)

Delikaatsed ja piinlikud teemad põhjustavad vestlust ebamugavust. Selle leevendamiseks kasutavad kõnelejad naeru. Piinlikust võib valmistada näiteks iseenda kiitmine, mida kõnelejad naeruga pehmedavad (Haakana 2001, viidatud Speer 2012 järgi). Naeru on uuritud ka terapeudi ja patsiendi vahelises suhtluses ja on leitud, et seal põhjustavad naeru just tundlikud olukorrad. Näiteks võib terapeut võib kasutada naeru selleks, et pehmedada vastasseisu enda ja patsiendi vahel. (Arminen, Halonen 2007: 504)

Kõnehäiretega inimeste teraapiasessioone uurides on leitud, et kõnelejad naeravad ka siis, kui nad kõnes vigu teevad. Eneseperanduse järjendites lisavad kõnehäirega kõnelejad naeru, et vähendada eksimusest tulenevat piinlikkustunnet. Kui parandusalgatuse teeb terapeut, liitub ka tema naeruga. (Petitjean, Cangemi 2016: 20, 35)

Naerul on väga oluline roll probleemide ja konfliktide lahendamisel. Näiteks kasutatakse naeru siis, kui soovitakse kutset keelduda. Kuna sellist keeldumist peetakse sotsiaalselt mitte-eelistatud tegevuseks, siis ei vasta kõneleja otseselt eitavalt, aga hakkab naerva häälega või voorule naeru lisades põhjendama, miks ta ei soovi nõustuda. Nii ei kinnita kõneleja kindlalt, et ta keeldub, aga naeru ja põikleava jutu abil annab ta vestluspartnerile märku, et ta ei kavatse kutset vastu võtta. (Glenn 2003: 107–108)

Konflikte võivad põhjustada ka vestlejate eriarvamused. Nõustumine on vestluses üldiselt sotsiaalselt eelistatud tegevus, eriarvamusele jäämine aga mitte-eelistatud (Pomerantz 1984: 63). Kõnelejad pehmedavad eriarvamust sisaldavat vooru naeruga selleks, et muuta see voor vähem mitte-eelistatuks (Warner-Garcia 2014: 160).

Teemavahetust saavad kõnelejad reguleerida jagatud naeru abil. Selline naer esineb kas vahetult enne või paar voo ru enne teemavahetust. Kui vestluspartner ei reageeri kõneleja naerule, märgib ta sellega, et soovib teemat vahetada. (Holt 2010: 1517) Ka voo ru vahetust on võimalik naeru abil juhtuda. Võib öelda, et kui kõneleja hakkab naerma, on ta hetkeks minetanud võime vestlust jätkata. Selline hetkeline võimetus annab vestluspartnerile võimaluse voo ru üle võtta. (O'Donell Trujillo, Adams 1983: 177)

Naerva hääle kasutust on uuritud vähe. On leitud, et seda kasutatakse n-ö sissejuhatuseks naerule (ingl *pre-laughing device*). Samuti kasutatakse seda voo rudes, milles reageeritakse voo rule, kus esines naer ehk et naerev hää l on üks viisidest, kuidas kõneleja märgib vabatahtlikku naeru. Samuti on naervat hää lt kasutatud selleks, et end eelkõnelejaga siduda. Näiteks kasutvad arstid naervat hää lt, kui nad soovivad patsiendile märku anda, et nad mõistavad tema probleemi. (Haakana 2010: 1499, 1509)

Kokkuvõtteks võib väita, et naerul on palju ülesandeid nii tõsistes kui ka humoorikates olukordades. Naeru ülesanded on:

- 1) siduda kõnelejaid;
- 2) markeerida humoorikust (nii naljades kui ka mitmeti mõistetavates voo rudes);
- 3) rõhutada vastuolulisust;
- 4) vähendada piinlikkust (nt vabandamisel, eneseparandustes, kiitmisel jne);
- 5) pehmendada konflikte ja eriarvamusi;
- 6) reguleerida teema- ja voo ru vahetust.

Naerva hääle ülesannetena on nimetatud:

- 1) n-ö sissejuhatust naerule;
- 2) naerule kutse vastuvõtmist;
- 3) kõneleja viisi end eelkõnelejaga siduda.

2. SUULISE KEELE UURIMINE

Peatükis 2 on kirjeldatud suulise keele uurimismeetodit vestlusanalüüsi. Esimeses alapeatükis on selgitatud, milline on vestlusanalüüsi uurimismaterjal, millised on vestlusanalüüsi eesmärgid ja kuidas seda läbi viiakse. Teises alapeatükis on selgitatud, mille poolest erinevad argivestlused ja ametlikud vestlused. Viimases alapeatükis on antud ülevaade suulise keele eripäradest.

Suulise ja kirjaliku keele vahel on palju erinevusi. Järgnevalt on esitatud suulisuse ja kirjalikkuse suurimad erinevused:

- 1) kõnelemine on kiirem, kõnetempo on eesti keeles umbes 2–3 sõna sekundis, kirjutamise kiirus 12–18 sõna minutis;
- 2) kõne on kustutamatu ehk kui juba välja öeldud lausungeid ei ole võimalik parandada, kirjas on see võimalik;
- 3) kõne on lineaarne ehk kui kõneleja teeb vea, siis saab ta vaid tagantjärele osutades seda parandada, kirjas on aga võimalik tekstis edasi-tagasi liikuda;
- 4) kõne on seotud lühimälu mahuga, kiri mitte;
- 5) kõnes saab kasutada erinevaid vokaalseid vahendeid (pausid, intonatsioon) jne, kirjas mitte;
- 6) suulises suhtluses saab kõneleja pidevalt tagasisidet, kirjas mitte. (Hennoste, Pajusalu 2013: 77–78)

2.1. Vestlusanalüüs

Vestlusanalüüs keskendub sellele, mida inimesed lausete ja sõnade abil teevad. Vestlusanalüüsi põhiväide on, et suuline keel ei ole juhuslik, vaid seda juhivad ranged suhtlemisnormid, mida inimesed järgivad ja mille rikkumist nad selgelt tajuvad. (Hennoste 2000a: 1118–1120) Vestlusanalüüsi põhiline fookus on suhtluse uurimine, uurijad keskenduvad vestluseid ühendavate universaalide otsimisele. Analüüsides vaadeldakse vestlust osaleja perspektiivist, uurija arvamused ja hüpoteesid peavad seejuures jääma tagaplaanile. (Laanesoo 2018: 8–9)

Vestlusanalüüsi meetodi töötasid 1960ndatel aastatel välja Harvey Sacks, Emanuel Schegloff ja Gail Jefferson. (Goodwin, Heritage 1990, 283). Vestlusanalüüsis kasutatakse uurimismaterjalina lindistatud ja transkribeeritud vestluseid. Eesmärk on jäädvustada vestluseid, mis on võimalikult loomulikud. (Hutchby, Wooffitt 1998: 14) Vestlus, mida salvestatakse, ei tohiks olla salvestuse jaoks esile kutsutud. Salvestus peab hõlmama kogu suhtlust. (Kasterpalu, Gerassimenko 2006: 112–113)

Kui teistes meetodites uuritakse üldiselt kõnet kui individuaalset tegevust, siis vestlusanalüüs vaatab seda kui kollektiivselt organiseeritud tegevust. (Ten Have 2007: 9–10) Vestlusanalüüsi eesmärk on kirjeldada suhtluses olemasolevaid suhtlustegevusi ja norme, mida suhtlejad vestluses järgivad. Meetodi algusaegadel uuriti vaid argivestlusi, hiljem hakati ka uurima avalikke/institutsionaalseid vestlusi. (Goodwin, Heritage 1990, 283)

Kui uurija on kogunud materjali, on tema ülesanne leida mustreid ja selgitada nende seoseid. Oluline on keskenduda materjalile, mis on kogutud, mitte keskenduda varasemates uurimustes leitule. (Ten Have 2007: 120–121)

Vestlusanalüüsi tehes tuleb järgida kolme sammu:

- 1) leia materjali hulgast end huvitav teema / suulise keele joon;

2) vaata, millistes olukordades see teema/joon esineb, millises järjendis see esineb, millised on sellele eelnev ja järgnev voor; jälgi, kas tekib kindlaid mustreid, kui tekib, siis rühmita need;

3) vaata üle kogu materjal ja kogu kokku kõik sarnased näited, seejärel moodusta terviklikud näiterühmad ehk kolleksioonid. (Hutchby, Wooffit 1998: 95)

Vestlusanalüüsis on kesksel kohal järgneva voo tõeustusprotseduur (ingl *next-turn proof procedure*), mis tähendab, et vestleja iga voor väljendab tema arusaama eelmise voo sisust. Vestleja arusaam võib ühtida sellega, mida kõneleja mõtles, kuid võib sellest ka erineda. (Hutchby, Wooffit 1998: 15)

2.2. Ametlik suhtlus vs argisuhtlus

Siinses töös on naeru ja naerva hääle uurimiseks kasutatud nii argi- kui ka ametlikke vestlusi. Ühe osa materjalist moodustavad silmast-silma argivestluseid. Need on tuttavate (perekonna või sõpruskonna) vahel toimunud vestlused, kus räägitakse igapäevastest teemadest. Samuti on kasutatud nii silmast-silma kui ka telefoni teel toimunud ametlikke vestluseid. Sinna alla kuuluvad vestlused, mis on toimunud klienditeenindaja ja kliendi vahel. Materjali hulgas on ka telefonivestlused, milles helistatakse ehitajale ja infotelefonile. Järgnevalt on antud ülevaade argivestluste ja ametlike vestluste erinevustest.

Argivestlus on tuttavate vahel toimuv vestlus, mille vooruvahetus on vaba ja inimeste rollid võivad vestluse jooksul muutuda. Kuna argivestlus toimub tuttavate inimeste vahel, on see spontaanne ehk osalejad ei ole selleks kuidagi ettevalmistunud. Samuti on argivestluse sõnavara veidi erinev, näiteks kasutatakse selles vandesõnu. (Hennoste, Pajusalu 2013: 73)

Ametlikus suhtluses on aga vestlejal kindlad rollid ja ettemõeldud jututeemad. Näiteks arstile minnes on patsiendil juba varem valmis mõeldud küsimused, mida arstilt küsida. Ametlik vestlus on kindlate piiridega, piiridele osutamiseks kasutatakse näiteks tervitamist

või tänamist. Kuna ametlikus vestluses on sotsiaalsed rollid rangemalt paigas, on selle keelekasutus lähedal kirjakeelele. (Hennoste, Pajusalu 2013: 73–74)

Ametlikul vestlusel on alati kindel eesmärk, mis keskendub mingile ülesandele. Näiteks telefonikõnes politseisse on nii institutsiooni esindajal kui ka eraisikul ühine eesmärk, milleni vestlus peab viima. Institutsiooni esindaja ei väljenda vestluses üllatust, arvamusi, sümpaatiat jms, sellist käitumist peetakse mitte-eelistatuks. (Drew, Heritage 1992: 23–24)

Ametlikus vestluses valitseb kõnelejate vahel asümmeetria, mis tähendab, et institutsiooni esindajal on rohkem võimu selle üle, kuidas vestlus kulgeb. Näiteks kohtuistungil on kohtunikul õigus esitada küsimusi ja teha järeldusi, tunnistajal seda õigust aga ei ole. (Hutchby, Wooffitt 1998: 164, 166)

2.3. Suuline keelekasutus

Siinse alapeatüki alguses kirjeldatakse suulise keele uurimist. Seejärel on esitatud siinse töö kontekstis olulised suulise keelekasutuse eripärad: vooruvahetus, naabruspaarid ja parandusliigendus. Samuti on kirjeldatud, mis on episteemiline staatus ja kuidas see mõjutab kõnelejatevahelisi suhteid.

2.3.1. Vooruvahetus

Tiit Hennoste (2000b: 2229) on kõnevooru defineerinud kui ühe kõneleja jätkuvat häälesolekut. Sacksi, Schegloffi ja Jeffersoni järgi on kõnelejate vaheldumine korduv protsess. Korruga räägib tavaliselt üks inimene, esineb ka lühikesi koosrääkimisi. Kõnelejad püüavad kahe vooru vahele jätta nii vähe pause kui võimalik, siiski tekivad vestlustesse aegajalt pausid. (Sacks jt 1974: 700–701)

Vooruvahetust reguleeritakse vooruvahetusmehhanismi abil, mis juhib vestlust voor vooru haaval (Schegloff 2000: 72). Vooruvahetuse järjekord ei ole kindel. Järgmise kõneleja võib valida see, kes hetkel kõneleb. Sellega on õigus kõneleda vaid valitud inimesel, teistel vestluses osalejatel ei ole õigus seda vooru endale võtta. Kui aga see, kes hetkel kõneleb, ei

määra, kellele järgmine voor kuulub, võib iga vestluses osaleja vooru endale ise võtta. Kui keegi seda ei soovi, võib jätkata kõneleja. (Sacks jt 1974: 701, 703–704)

Vooruvahetuseks on olemas neli võimalust:

- 1) sujuv vahetus;
- 2) otsarääkimine (kõneleja alustab oma vooru vahetult enne eelkõneleja vooru lõppu);
- 3) pausidega vahetus;
- 4) pealerääkimine (Hennoste 2000c: 2229).

Pealerääkimist peetakse kõneleja tähelepanematuses eelkõneleja vooru suhtes: kõneleja ei märka, et eelkõneleja ei ole veel oma vooru lõpuni viinud (Hutchby, Wooffitt 1998: 54). Kuna vestluses on reegel, et korruga räägib üks inimene, siis pealerääkimiste korral peab keegi oma vooru pooleli jätma. Kui kõneleja, kellele vahele segatakse, on otsustanud, kellele ta järgmise vooru annab, peab vooru pooleli jätma pealerääkija. Kui ta seda teinud ei ole, võib pealerääkija oma juttu jätkata. (Schegloff 2000: 4, 43)

Paljud pealerääkimised leiavad aset voorusiirde kohtades – eelkõneleja on kohe oma vooru lõpetamas, kõneleja alustab enda oma. Üldiselt eelkõnelejad aktsepteerivad selliseid pealerääkimisi, kuid mõnikord peetakse neid siiski vahelesegamisteks. (Hutchby, Wooffitt, 1998: 54, 56)

Kuna naeru võib pidada kõneleja hetkeliseks võimetuseks oma vooru hoida, siis saab naeru nimetada ka vooruvahetuse reguleerijaks. Kuna kõneleja naermise hetkel ei kõnele, siis annab see võimaluse vestluspartneri(te)le voor üle võtta. (O'Donnell Trujillo, Adams 1983: 177–178)

2.3.2. Naabuspaarid

Vestlus on ülesehitatud järjenditena, mille kõige olulisem liik on naabuspaar. Naabuspaar koosneb kahest voorust, mis on eri kõnelejate esitatud ja paiknevad üksteise järel. Naabuspaar jaguneb esiliikmeks ja järelliikmeks. Esiliige võib olla näiteks küsimus, palve kutse, järelliige vastus, nõustumine või keeldumine. Naabuspaari esiliige eeldab järelliiget

(näiteks küsimus eeldab vastust), kui seda ei järgne, viitab see probleemile suhtluses. (Schegloff 2007: 13–14)

Esiliikme ja järelliikme vahel võib olla ka vahesekventse. Näiteks juhul, kui vestluspartner ei vasta koheselt esiliikmele, võib kõneleja korrata oma voo. Näide:

01 E: Kas sa tead kus A on?

02 E: Tead või?

03 S: Ei tea.

Naabruspaaride esiliikmed määravad ära selle, milline on eelistatud järelliige, näiteks pakkumised eeldavad vastuvõtmist, mitte tagasilükkamist. Vestlusanalüüsis vaadeldakse eelistust voostruktuuri vaatenurgast – eelistatud vastused on üles ehitatud teisiti kui mitte-eelistatud. (Hutchby, Wooffitt 1998: 43–44, Levinson 1983: 332–333)

Eelistatud voor öeldakse ilma hilinemiseta, need on otsesed ja vastavad esiliikmele. Mitteeelistatud voorude ees on sageli pausid, need sisaldavad venitusi ja teemast kõrvale põikeid. Voo alguses kasutatakse edasilükkajaid (pausid, üneemid, vahesekventsid) ja selgitusi/vabadusi, miks selline voor üldse esitati, mis annavad kõnelejale märku, et tulemas on mitte-eelistatud vastus. (Schegloff 2007: 65, 68)

Mitte-eelistatud võib olla ka naabruspaari esiliige. Mitteeelistatud esiliiget iseloomustab hilinemine, näiteks esitatakse ettepanek siis, kui teema on juba lõpetatud. Telefonikõnedes, kus helistaja eesmärk on midagi küsida, võib helistaja enne seda avada mitu teemat ja alles siis jõuda selleni, mida ta tegelikult küsida soovis. Samuti esitatakse mitteeelistatud esiliikmeid n-ö varjatult, näiteks esitatakse küsimus hoopis pakkumise kujul (Schegloff 2007: 83–84)

Naabruspaari liikmeteks saab pidada ka nalja ja naeru. Sellisel juhul on esiliige nali, mis eeldab järelliikmeks naeru. (Sacks 1974: 337)

2.3.3. Parandusliigendus

Parandusliigenduse eesmärk on lahendada vestluses tekkinud kõnelemis-, kuulmis-, või mõistmisprobleemi. Mõnikord ei pruugi viga olla kuuldav, näiteks juhul, kui kõneleja on öelnud vale sõna ja seejärel asub seda parandama (Hutchby, Wooffitt 1999: 60)

Parandamist saab alustada nii kõneleja kui ka vestluspartner, samuti võib selle lõpuni viia nii kõneleja kui ka vestluspartner. Parandusliigendused jagunevad nelja põhitüüpi:

- 1) paranduse algatab ja lõpetab kõneleja;
- 2) paranduse algatab vestluspartner, lõpuni viib kõneleja;
- 3) paranduse algatab kõneleja, läbi viib vestluspartner;
- 4) paranduse algatab ja lõpetab vestluspartner. (Schegloff jt 1977: 365–370; Hutchby, Wooffitt 1999: 61; Hennoste 2000d: 2691).

Siinse töö kontekstis on oluline just 1. parandusliigenduse tüüp ehk kõneleja eneseparandus. See on ühtlasi ka kõige eelistatum parandusviis vestluses. Selle eelistatus tuleneb sellest, et kõnelejal endal on suhtluses esimene võimalus parandust teha ning ka sellest, et vestluspartneri tehtud parandusi peetakse kõneleja õiguste piiramiseks (Levinson 1983: 342; Hennoste 2000d: 1691)

Eneseparandused võivad olla vestluses kolmes positsioonis: samas voores, kus on probleem; probleemivoores, aga voores üleandmise kohas; probleemist ülejäämisest ehk sama kõneleja järgmises voores. (Schegloff jt 1977: 366) Siinses töös on olulised just sellised eneseparandused, kus parandus tehakse probleemiga samas voores.

Eneseparandusi saab jagada kahte tüüpi: järjeotsimine ja ümbertegemine. Need võivad olla eraldi protsessid, aga võivad esineda ka samas paranduslõigis. (Hennoste 2000d: 2700)

Järjeotsimise korral kõneleja takerdub ja kasutab probleemile viitamiseks ehk edasilükkamiseks näiteks üneeme (*mm, ee, õõ*); pause, partikleid (*noh, nagu* jms); korduseid (puhtaid ja poolelijäävaid korduseid) ning venitusi (sõna lõpus). Seejärel algatab kõneleja paranduse. (Levelt 1983: 41, Hennoste 2000d: 2694–2697) Samuti võib kõneleja kasutada

järjeotsimist väljendavaid lauseid või fraase (nt *ma mõtlen*), mida nimetatakse otsimiskiiludeks (Levelt 1983: 71)

Juhul, kui kõneleja ei leia kohe soovitud lahendust, kasutab ta kohatäitjaid. Need on ase- või määrsõnad, millega asendatakse lauses mõni konkreetne sõna, millega kohatäitja ka hiljem asendatakse. (Hennoste 2011: 12)

2.3.4. Episteemiline staatus, hoiak ja kalle

Siinses alapeatükis on selgitatud kõnelejate vahelisi suhteid mõjutavaid episteemilist staatus, hoiakut ja kallet.

Kõnelejate arusaamu teadmistest teineteise ja maailma kohta nimetatakse episteemiliseks staatuseks. Episteemiline hoiak on kõnelejate teadmiste hetkeolukord ja see muutub vestluses iga vooruga. (Heritage 2012: 1)

Suhtlejate teadmised mingi teema kohta on erinevad. Suhtelise episteemilise staatuse hierarhia panevad paika kõik suhtluses osalejad konsensuslikult ning see põhineb sellel, milline on nende endi ning suhtluspartnerite teadmiste hulk. Kui ühel suhtlejatest on infot vähem ja teisel rohkem, tekib episteemiline kalle, ehk on olemas rohkem teadja (K+) ja vähem teadja (K-) positsioon. Küsimuste korral on vähem teadja positsioonis küsija ning rohkem teadja positsioonis vastaja. Episteemilise staatuse järgi saab kõneleja näiteks aru, kas vestluspartner on esitanud talle väitlausega väite või infooovi. (Heritage 2012: 1)

Kõnelejate teadmiste erinevust nimetatakse episteemiliseks kaldeks, mis omakorda sõltub episteemilisest hoiakust. Seega võib öelda, et episteemiline hoiak märgib episteemilise staatuse keelelist väljendust suhtluses antud hetkel. (Hennoste 2012: 678-679)

Episteemilise kalde suurus sõltub sellest, kuidas kõnelejad üksteise teadmiste vahet mõistavad. Näiteks küsimus *Sa oled abielus?* märgib väga suurt kallet, aga küsimused *Sa oled abielus, kas pole?* ja *Kas sa oled abielus?* Väljendavad väiksemat kallet. (Heritage 2012: 6)

Siinse uurimuse kontekstis on oluline episteemilise staatuse, hoiaku ja kalde esinemine ametlikes vestlustes. Ametlikes vestlustes on üks vestlejatest institutsiooni esindaja ja teine klient, kes soovib saada infot/teenust. Seega võib väita, et ametlikes vestlustes on institutsiooni esindaja episteemiline staatus kõrgem, kuna tema valdab infot. Samuti on tal rohkem õiguseid esitada küsimusi ja väiteid (Hutchby, Wooffitt 1998: 166).

3. MATERJAL JA MEETOD

Siinse töö materjal pärineb Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest (SEKK, Hennoste jt 2009). SEKK on Tartu Ülikooli Suulise ja arvutisuhtluse labori hallatav korpus. Sinna on talletatud lindistused, videomaterjalid ja nende transkriptsioonid. Kõikide transkriptsioonide juurde kuulub taustakirjeldus, milles on esitatud kõnelejate andmed ja infot lindistussituatsiooni kohta (Hennoste jt 2009: 11)

Töös uuritud argivestlused on loomulikud silmast-silma vestlused sõprade ja perekonnaliikmete vahel, mis toimuvad vestlejate kodudes või nende lähedaste kodudes. Jututeemad on igapäevased, räägitakse koolist, muusikast, malemängust, toidutegemisest, koduloomadest jne. Ametlike vestluste hulgas oli nii silmast-silma vestluseid kui ka telefonivestluseid. Telefonikõnede hulgas oli kõige rohkem klientide kõnesid reisibüroodesse, infotelefonidele ja maakleritele. Silmast-silma vestlused olid peamiselt vestlused ostja-müüja vahel. Osa ametlike vestlusi on osaliselt lavastatud. Üliõpilased on helistanud reisibüroodesse, kuid neil tegelikult puudus vajadus sealt reisi osta. Seda ei tea loomulikult ametnik, kes kõneleb tavaliste suhtlusnormide järgi. Selline uurimismaterjal ei vasta klassikalistele vestlusanalüüsi materjalivaliku tingimustele, mis nõuab täielikult autentseid vestlusi. Samas on antud uurimisteema seisukohast sellised dialoogid väärtuslikud, sest neis tekib kergesti piinlikke või absurdseid momente, kui näiteks kõnelejad ei oska vestlust arendada. Sellisest olukorrast välja tulemiseks kasutavad kõnelejad naeru.

Naeru sisaldavate voorude leidmiseks korpusest sisestati otsingusse järgmised naeru märkivad otsikud: *he, heh, hõh, ehk, hehe, mhemhe, mhe, mheh, mhehe*. Naervat häält ei olnud võimalik korpusest eraldi otsida, sest otsingumootoris puudub võimalus märkide järgi otsida (naerev hääl on transkribeeritud märkidega \$...\$).

Argivestluste hulgast valiti välja 16 transkriptsioonifaili. Seejärel otsiti neist käsitsi üles kõik naeru ja naervat häält sisaldavad voorud ja tõsteti need koos vähemalt kolme vooruga enne

ja peale naeru eraldi faili. Sellisel viisil moodustusi naeru sisaldavad lõigud, mida hiljem analüüsima hakati. Järgmisena otsiti välja ametlikest vestlustest kõik naeru sisaldavad teenindaja-kliendi vestlused ja korrati sama protseduuri, mis argivestlustegagi. Seejärel analüüsiti, mis võiks naeru vallandajaks olla. Otsiti mustreid ja näidete ühiseid jooni, mille põhjal moodustati näitekollektsioonid.

Analüüsitud argivestluste hulgas leidis 232 naeru või naervat häält sisaldavat lõiku, milles on 187 naeru, 297 naerva häälega öeldud voo ru ja 99 voo ru, milles on nii naeru kui ka naervat häält. Ametlike vestluste hulgas on 140 lõiku, mis on 58 naeru, 130 naerva häälega öeldud voo ru ja 49 voo ru, milles on nii naeru kui ka naervat häält. Kokku analüüsiti seega 372 naeru sisaldavat lõiku, milles on 245 naeru, 427 naerva häälega voo ru ja 148 voo ru, kus on mõlemad koos.

Kollektsioonidest jäeti välja 13 argivestlustes esinenud naeru, 18 naerva häälega voo ru ja 3 voo ru, kus olid mõlemad, ametlikes olid need arvud vastavalt 9, 10 ja 2. Väljajätu põhjuseks on ebapiisav kontekstuaalne info, näiteks ei olnud naeruga voo ru lindistuselt kuulda või ei olnud sellele eelnev/järgnev voo ru kuuldav.

4. ARGIVESTLUSED

Siinses peatükis analüüsin naeru ja naerva hääle kasutust argivestlustes. Argivestluste seas on analüüsitud omavahel tuttavate inimeste vestluseid (perekonnad, perekonnatuttavad, sõbrad, ülikooli kursusekaaslased). Esmalt on vaadeldud naeru humoorikates olukordades ja suhtlustegevustes, mille alla kuuluvad naljad, jutustused ja absurdne või vastuoluline olukord. Seejärel on käsitletud probleemseid olukordi ja suhtlustegevusi, mille seas on eristatud järjeotsimine, piinlikud momendid, vabandamine ja mitte-eelistatud voorud ja olukordade pehmendamine

4.1. Humoorikad olukorrad

Argivestluste kollektsioonis on 166 humoorika olukorraga seotud lõiku, milles on 135 naeru, 221 naerva häälega öeldud vooru ja 73 korda mõlemat koos. Humoorikad olukorrad on jaotatud kolmeks: nali, jutustus ja absurdne või vastuoluline olukord.

4.1.1. Nali

Argivestlustes on naljaga seotud 117 lõiku, milles oli 104 naeru, 151 naerva häälega öeldud vooru ja 58 vooru, kus on nii naeru kui ka naervat häält. Nalja markeerimiseks kasutati naeru 11 korral, naervat häält 134 korral ja mõlemat korruga 46 korral. Naljale reageerimiseks kasutati naeru 87 korral, naervat häält 16 korral ja mõlemat koos 12 korral.

Kui vestluspartner naerab eelkõneleja nalja üle, võib nalja ja naeru vaadelda kui naabruspaare (Sacks 1974). Nali on naabruspaari eesliige, mis eeldab vastuseks naeru. Samuti võib sellist naeru pidada siduvaks naeruks – see näitab, et kõnelejad mõistavad üksteist. Näites 1 vestlevad omavahel abielupaar A (naine) ja J (mees) ning J-i õepoeg M.

(1)

01 J: lähme `marjule. (1.8) mt `põld`marju saad.=

02 A: =ku=sa `jõuad nende `põld`marjadega `Tartusse, mis on sul

03 nendest \$`järele `jäänud. kis`seli sul pole vaja `keeta, [kis`sell on

04 `v(h)almis.] \$

05 M: **[hehe] ((pikk lõbus naer))**

06 (1.6)

07 J: noo=aga (1.2) kas=sa `Tartus `saad kuskil > põldmarju sa=i=sa=isegi

08 `t:uru=bält põldmar[ju.]

J teeb ettepaneku minna marjule (rida 01), mille A vastab =ku=sa `jõuad nende `põld`marjadega `Tartusse, mis on sul nendest \$`järele `jäänud. kis`seli sul pole vaja `keeta, [kis`sell on `v(h)almis.] \$ (read 02–03). Ta hakkab vooru keskel rääkima naerva häälega, millega märgib, et teeb nalja. Seda võib pidada kutseks naerule. M reageerib naljale naeruga ehk võtab A kutse vastu (rida 05). Siin moodustavadki A ja M-i voorud naabruspaari.

Vestlustes on ka olukordi, kus vestluspartner ei reageeri eelkõneleja naljale. Näites 2 vestlevad kaks sõbrannat, teemaks on sotsiaalmeedia.

(2)

01 E: [> ma `te]an `õde üts=ka=et kõik < käivad `orkutis=aga:: ei=ole=`mul orkutit.

02 A: aga: (0.2) `ei=no=vot se=on `selline=et ütleme=et kui sul ei ole teda `vaja siis ei ole

03 teda [`vaja.]

04 E: [no tä]pselt, ma=i käi `reitiski:,

05 (0.4)

06 E: ma=i=tea,

07 A: no=`rates ma kä[in `ka nii `arva.]

08 E: **[mul on `mees `kõr]val mis`asja ma seal `rates t(h)een heheh .hh**

09 (0.4)

10 A: ei=no=ütleme=et kui seal on `mõni `inimene, kes näiteks=eee noh `harva `nääd.

11 (0.8)

12 E: ei ma [`tean ja `õde üttes `ka.]

13 A: [{"---} asju] teen temaga r- näi[teks `rate kaudu.]

E räägib, kuidas ta ei kasuta sotsiaalmeediat, tal ei ole kontosid *Orkutis* ega *Rate's* (read 01 ja 04). Seejärel ütleb ta [mul on `mees `kõr]val mis`asja ma seal `rates t(h)een heheh .hh ja lisab vooru lõppu naeru, markeerides öeldu naljaks (rida 08). E naljale järgneb paus, mis viitab järkevale mitte-eelistatud järelliikmele E ei jätkata, oodates, et A aktsepteeriks tema kutset naerule, kuid A seda ei tee. Selle asemel hakkab A seletama, milleks tema sotsiaalmeediat kasutab (rida 10).

Vestluses on ka olukordi, kus kõneleja teeb nalja, aga ei markeeri seda naeru ega naerva häälega. Partner võib sellist nalja ignoreerida. Näites 3 vestlevad kaks sõpra. Jutuks tuleb seik, mis vestluses varem oli (read 03), mida M meenutab naerva häälega ja millele KR reageerib samuti naerva häälega.

(3)

01 M: [kule `prae]gu peab vist `kinni * panema. *

02 KE: [näed.]

03 M: [{"-}] mina tahan öelda \$ mustsõstratee on `mõru onju i- ikka \$

04{KR}: he[hehe]

05 M: \$ [ja siis] ja siis tulevadki sellised et @ mm. @ \$

06 (.)

07 KE: väga `ea=ju sis ongi:

08 M: jah

09 (0.4)

10 KE: \$ sis ongi ju `hea. \$

11 M: jah

12 (1.0)

13 KE: \$ siis `ongi ju `hea=ju. \$

14 M: * mhmh siis on * (.) `huvitav.

15 KE: hehe[hehe]

16 M: [mul on] nii `kahju et seal Za`voodis täna dõ- `diktofonie=old.

M lisab naerdes kommentaari \$ [ja siis] ja siis tulevadki sellised et @ mm. @ \$ (rida 05), millele KE reageerib väga `ea=ju sis ongi: (rida 07). M reageerib sellele nõustumisega. Samas ei ole see kooskõlas KE mõeldud suhtlustegevusega. KE voores puudub naerev hää, samas on ta oma voores mõelnud naljana. Seda näitab asjaolu, et ta kordab seda naerva häälega \$ sis ongi ju `hea. \$ (rida 10), kusjuures ta muudab ka sõnastust. M ei reageeri taas, vastab vaid jah (rida 11). KE kordab oma voores uuesti \$ siis `ongi ju `hea=ju. \$, öeldes seda taas naerva häälega ja muutes sõnastust (rida 14). M ei vasta küll naeruga, kuid reageerib öeldule pisut pikemalt * mhmh siis on * (.) `huvitav. (rida 13). KE reageerib M-i öeldule naeruga (rida 15), seejärel vahetab M teemat (rida 16). Siit näitest tuleb välja, et kui kõneleja kutset naerule ignoreeritakse, võib kõneleja hakata oma nalja kordama selleks, et vestluspartner siiski kutse vastu võtaks ja naeraks.

Näites 4 vestlevad kaks sõbrannat (E ja A), vestluse juures on ka E tütar J, kes mängib flööti. Lõigu alguses tuleb tuppa tagasi I (lindistaja), kes viibis vestlusest eemal.

(4)

01 ((L mängib flööti, I tuleb välisuksest sisse))

02 E: mis=sa {teretad} astu `sisse. ((flöödimängu taustal))

03 A: **mhemhe** ((flöödimäng lõpeb))

04 I: **mhemhe**

05 {J}: ee

06 (2.8)

07 A: ei `min=ast fl- vata `Nastja ((L hakkab flööti mängima)) plika õpib

08 `seda.

09 (0.5)

10 E: aa `nüüd juba õpib `se[da, ta `enne] õppis `seda ju `mängis.

I saabudes ütleb E *mis=sa {teretad} astu `sisse* (rida 02). A ja I reageerivad öeldule naeruga (A ja I), mis tähendab, et nad võtsid E öeldut naljana. Kuigi E ei ole oma öeldut naeruga või naerva häälega naljaks markeerinud, on ta seda tõenäoliselt nii mõelnud. Kui naer ei oleks E

jaoks olnud selles olukorras eelistatud reaktsioon, oleks ta seda osutanud (nt küsinud *miks te naerate* või seletanud oma öeldut või korranud nalja nagu näites 3).

Kui kõnelejale ei ole selge, miks vestluspartner naerab, uurib ta sellelt, miks ta naerab (Glenn, Holt 2013). Näites 5 vestlevad ema, tütar ja poeg tulevastest koolipäevadest.

(5)

01 T: siss=emm (0.7) kolmapäeval me saame sis neljandast `viiendast tunnist ära, (0.3)

02 võibola natuke `kuuendast. (0.5) me=lähme=sin tattide majja `esinema. (0.5)

03 siss=ee `neljapäeval ma lähen `esimesse tundi (0.9) siss (0.8) mis=`on?

04 **((E hakkab naerma))**

05 (.)

06 E: \$ ei=`midagi s(h)ee läheb nii `keeruliseks=et selle pead `üles kirjutama. \$

07 (0.4)

08 P: [`nagu `minu `jutt {---}]

09 E: \$ [{---}] `meelde `j(h)ää. \$

10 (0.3)

11 T: mul=on=se=lihtsalt=õõ iga päev {-} `korratak[se kümme korda.]

T kirjeldab, kuidas nende kolmapäevane ja neljapäevane koolipäev korraldatud on (read 01–03). Ta teeb oma jutus palju pause ja seletab üsna ebakindlalt (*kolmapäeval me saame sis neljandast `viiendast tunnist ära, (0.3) võibola natuke `kuuendast.*). Seejärel küsib ta *mis=`on?* (rida 03). Ilmselt on küsimus suunatud emale, kelle näoildest või reaktsioonist saab T aru, et tema jutus on probleem. Küsimusele vastamise asemel hakkab E naerma (rida 04) ja seejärel ütleb naerva häälega \$ *ei=`midagi s(h)ee läheb nii `keeruliseks=et selle pead `üles kirjutama. \$*. Sellele järgneb P voor, kus ta ütleb, et T jutt kõlab nagu tema oma. Samal ajal ütleb E naerva häälega midagi, mida salvestuselt ei kuule ja lisab \$ *[{---}] `meelde `j(h)ää. \$* (rida 09). Ilmselt ütles E, et see jutt ei jää talle nii meelde. E markeerib mõlemad voorud naeruga, et näidata, et T segane jutt on tekitanud olukorra, mis on tema jaoks naljakas.

Näites 5 ei ole T oma naeru naljana mõelnud, ta räägib tavalise häälega oma tulevasest koolipäevast. E aga tõlgendab seda teisiti – tema jaoks on see naljakas, kui segaselt T oma jutu on üle ehitanud. Seega on E tõlgendus siinkohal mitte-eelistatud.

Naeru võivad põhjustada ka sõnamängud ja naljakad väljendid. Näites 6 vestlevad kaks sõbrannat A ja B. A jutustab lugu punnist, mis ta sõrmele tekkis.

(6)

01 B: aa okei. `mina mõtlen nagu `lähedastest (.) või=või `nendest=ä

02 (0.3) ((taustal nõudekolin))

03 B: keegi {noh=ka=teine} on=ka `lähedane. (0.8) või noh selles mõttes=et ta=on sinuga

04 `seotud ikkagi. (1.0) aga (.) mul tekkis selle `enda sõrme=`peale (0.3) @ mingi

05 `punn. (0.6) nagu selline na- `täiesti `lihtsalt nagu: @ ((heitunult)) (0.7) ma kuskile

06 `vastu ei `läinud mitte=midagi täiesti nagu `seletamatu punn? .nhhhhh (0.3)

07 mis=hakkas mind=ni `õudsalt `häirima, et ma [ˈkahtlustan]

08 A: **[seletama]tu p(h)unn**

09 (.)

10 B: `s(h)eletamatu p(h)unn .hhhh \$ ma `kakkusin selle niimodi `katki? \$ (0.2) sealt

11 tuli lissalt `vesi `välja, (.) @ nüd=on=mu sõrm täiesti `valu:s @ ((pahuralt))

12 (1.1)

13 B: `kõik `vsjoo. `mitte [midagi.]

14 ((A segab tassis kohvi))

Jutustuses nimetab ta seda `seletamatu punn (rida 06), mida A naerva häälega kordab (rida 08). Kuigi B ei tahtnud nalja teha (või vähemalt ei märgistanud ta seda naljana), siis tema kasutatud väljend oli A jaoks naljakas. A reageeringu järel on lühike paus, peale mida kordab ka B naerva häälega `s(h)eletamatu p(h)unn .hhhh (rida 10). Ta jätkab oma juttu naerva häälega (rida 10), kuid peale lühikest pausi, mis ta kõnes tekib, muudab ta hääle taas tõsiseks. Samas on A reageering ehk fraasi `seletamatu punn välja tõstmine B voorust märk sellest, et see on A jaoks probleemne. Sellega näitab ta, et ta soovib lisainfot selle sõna kohta, võib-olla

ei saa ta täpselt aru, mida B selle all mõelnud on. Järgnevas voorus (rida 10) B selle lisainfo ka annab.

Analüüs näitas, et kui kõneleja räägib nalja, siis eelistab ta kasutada selle markeerimiseks valdavalt naervat häält (vrd naerev häält 134 korda, naer 11 korda, mõlemad koos 46 korral). Põhjus seisneb selles, et kõneleja markeerib oma nalja juba rääkides, sellisel juhul ta peabki naervat häält kasutama. Naljale reageerimisel eelistatakse aga naeru (vrd naer 87 korda, naerev häält 16 korda, mõlemad koos 12 korral). Naervat häält kasutatakse näiteks naljakatele olukordadele reageerides (näide 5) või kui korratakse eelkõneleja vooru (näide 6).

Siinne tulemus erineb sellest, mida on leitud varasemates uurimustes. Naerva hääle funktsiooniks on siiani peetud pigem naljale reageerimist (Haakana 2010).

Juhul, kui kõneleja ei markeeri nalja naerva häälega, võivad vestluspartnerid sellele ikkagi reageerida, nagu näites 4. Juhul, kui reaktsiooni ei järgne, võib kõneleja hakata oma nalja kordama selleks, et vestluspartnerilt siiski reaktsiooni saada (näide 3).

4.1.2. Jutustus

Vestlustes põhjustavad naeru ka kõnelejate meenutused humoorikatest seikadest, mis on kas nende enda või kellegi tuttavaga juhtunud (vt ka Norrick 2010). Selliseid naere esineb 37 lõigus. Kõneleja kasutas jutustust rääkides naeru 1 korral, naervat häält 53 korral ja mõlemat koos 7 korral. Vestluspartner reageeris eelkõneleja jutustusele naeruga 27 korral, naerva häälega 6 korral ja mõlemaga koos 3 korral.

Näites 7 vestlevad kaks sõbrannat A ja E ning E elukaaslane M prügisorteerimisest.

(7)

- 01 A: [meil] on `ühi:s- õ meil=on=ota `meil=on: (0.3) üks on `paberikast
02 ja=sis=on üle`üldine.
03 (0.9) ((L läheb ära))
04 A: sest=et `kus ma `akkan=ee (0.3) nagu `kaks `prügikasti.
05 (0.3)
06 M: ahah (.) [ahah]

07 A: [et] `kuhu ma `akkan nüd onju=et ma koorin `kartuleid, mul
08 mul=ei=ole esiteks `köögis nii palju `ruumi ja teil ka `kindlasti
09 [ei=`o]le. .hh et `akkan nüd ütleme
10 E: [{ei?}]
11 (.)
12 A: `porgandi `kaalikate `nende kilekotid, (0.2) siis
13 E: **hehe .hhhh \$ [se=oli `see mhe `vaata kui `Herman] tegi seda:::**
14 M: [jaa=et `iga: jaa `iga `asi kuskil eraldi.]
15 E: **[pak- `paken- tee`pakist \$vaata]**
16 A: **[hehe .hhhhh \$ jaa=jaa \$ hehe] [hehe]**
17 M: \$ [jaa aga] `mi[dagi] \$
18 E: \$ [`klam]ber=ja kõik [`olme {-}
19 **heh .hhhhh `pael=ja \$ mhe]**
20 M: [heh \$ `klamber
21 `eraldi ja siss see .hh pael `eraldi jah \$]
22 ((L tuleb tagasi, kass on süles, istub))
23 E: **\$ jah .hhhh sisu:=ja \$**
24 A: ei=no `muidugi ütleme [tegelikult se=on] `väga [hea süs`teem
25 vaata=t] `lapsed
26 E: [se=on jah]

E jutustab sellest, kuidas seltskonna ühine tuttav Herman teepakki prügisorteerimise reeglite järgi ära visata üritas (rida 13) ja hakkab juba enne jutuga alustamist naerma. E öeldud *hehe .hhhh \$ [se=oli `see mhe `vaata kui `Herman] tegi seda:::* (rida 13) viitab sellele, et ta hakkab jutustama lugu, mida tema vestluskaaslased juba teavad (Norrick 2010). A-le ja M-le tuleb samuti lugu meelde ning nad hakkavad E jutustust naerva häälega täiendama (read 16, 17, 20, 21) ja E jätkab samuti naerva häälega jutustamist (read 18, 19, 21). Naer lõpeb teemavahetusega (rida 22), kui A hakkab rääkima, et prügisorteerimise süsteem on hea.

Kui näites 7 jutustas E sündmusest, mida ka vestluskaaslased teadsid, siis näites 8 kirjeldab tütar (T) oma emale (E) ja vennale (P) oma laulutundi.

(8)

01 T: `täna meile `tehti (.) sis ku me `Reedaga kaheksi l-`laulsime sis
02 \$ `tehti meile `naeru `proov. \$
03 (1.3)

04 P: nae[ruproov]

05 T: [et=see] ee `puldipoiss (0.4) s=`tema: võttis mingi sellise (0.7)
06 selle (0.5) `põse juurde käiva `mifrofoni siis `laulis meile=sealt
07 **(0.6) \$ mingit `kolmandat äält.\$**
08 (1.3)

09 P: mis `suu juurde.
10 (1.3)

11 T: ö `on=ju=[neil=mingi]

12 P: [kõrvas]=vä. (0.5) [kõrvas]=vä.
13 T: [ei.]

14 T: [{---}]

15 P: [aa `niimodi] * aa niimodi. *
16 (1.0)

17 T: ja=siss `keeras meil seda `tausta (0.3) ee natuke `kõrgemaks ja natuke
18 `madalamaks siss vahepeal (0.3) käis se ästi \$ `aeglaselt ja=sis ästi
19 `kiiresti=ja \$
20 (2.0)

21 L: ((niutsub, vingub vihaselt, rabeleb))

22 E: kule kus=sä=nüd `ronid. (0.7) sä=i=`säa [sit väl]ja.

T alustab oma jutustust sissejuhatusena *`täna meile `tehti (.) sis ku me `Reedaga kaheksi l-`laulsime* (rida 01) ja seejärel ütleb naerva häälega selle, millest ta rääkima hakkab *\$ `tehti meile `naeru `proov. \$* (rida 02). Tema voorule järgneb paus ning P küsimus *nae[ruproov]* (rida 04). T hakkab seletama, mis see naeruproov on (read 05–06), peab mitu pausi ja ütleb vooru lõpus naerva häälega *\$ mingit `kolmandat äält.\$* (rida 07). Seejärel küsib P küsimusi, kuidas lauluproov käib ja T seletab talle. Kui P on seletusega rahul (seda markeerib tema

voor [aa `niimodi] * aa niimodi. * (rida 15)), jätkab T jutustust. Naervat häält kasutab ta taaskord voo ru lõpus käis se ästi \$ `aeglaselt ja=sis ästi `kiiresti=ja \$ (read 18–19).

Siinsest näitest tuleb välja, et kui kõneleja jutustab lugu, mida vestluspartner(id) ei tea, siis ta kasutab naervat häält nendes kohtades, mida ta ise humoorikaks peab. Näiteks esimeses naervat häält sisaldavas voo rus rõhutab T naerva häälega \$ `tehti meile `naeru `proov. \$ (rida 02), mis sisaldab sõna *naeruproov*, mis kõlab humoorikalt.

Ka jutustustes on erinevus naerva hääle ja naeru kasutamisel. Jutustuse kõneleja kasutab ennekõike naervat häält (vrd naerev hää l 52, naer 1, mõlemad koos 7 korral). Ilmselt on naerva hääle eelistamise põhjus siin sama nagu naljalgi – kõneleja soovib juba jutustades oma loo humoorikust markeerida. Jutustusele reageerimisel kasutatakse naljale reageerimisele sarnaselt rohkem naeru (vrd naer 27, hää l 6, mõlemad koos 3 korral).

4.1.3. Absurd ja vastuolu

Humoorikate olukordade seas on ka juhtumeid, kus kõneleja naerab kas enda või vestluspartneri öeldu absurdsuse või vastuolulisuse üle. Selliseid olukordi on kollekttsioonis 12 lõigus, kus esines 4 naeru, 12 naerva häälega voo ru ja 2 naervat häält ja naeru sisaldavat voo ru.

Näites 9 vestlevad 3 naisüliõpilast T, M ja L. Nad räägivad raamatust, mis räägib kummitustest ja teistest õuduslugude tegelastest.

(9)

01 T: noh `päris kummitused. ega=se `Transil:- Transil`vaanias või kuskohas se `oli see

02 mõeldi `välja=ju. (0.4) ja=see krahv [`Draakula seal oli `lihtsalt] mingi: `vend.

03 M: [`siin on ju `kirjutatud=et]

04 M: et in `fäkt änd `fikšõn.

05 (.)

06 T: jah. (.) noh=et `väljamõeldised on `ka.

07 (0.2)

08 M: jah (0.3) kas [sis] Tran[sil`vaania] omast ei `kirjuta.

- 09 T: [aga=noh] [ˈDraakulast]
- 10 T: ei, `sellest ta ei `kirjuta. se=on `liiga \$ `välja mõeldud. \$
- 11 (1.1)
- 12 L: sis=se=on `jama `raamat.
- 13 T: ei `ole. `lõpp=[hea `raamat] on. [{-}]
- 14 {-}: [mhmh]

M uurib, kas raamatus on kirjutatud ka Draculast (rida 08), mille peale T vastab *ei, `sellest ta ei `kirjuta.* (rida 10). Vooru lõppu lisab T põhjendava lause *se=on `liiga \$ `välja mõeldud.* \$, millele ta lisab naerva hääle, millega ta märgib, et tema öeldu on absurdne ja ebaloogiline (*välja mõeldud* ja *liiga* ei sobi kokku). Naerva hääle lisab kõneleja just siis, kui ta alustab absurdse väljendi ütlemist.

Kui tekib olukord, kus vestluspartner ütleb midagi absurdset, võib kõneleja küsida talt küsimuse, et aru saada, mida ta täpselt mõtles (Clift 2016). Selle pehmendamiseks kasutab ta naeru. Selline olukord on näites 10, milles arutlevad ema (V), tütar (E) ja tütre sõber (R), mida võiks energia saamiseks kohvi asemel juua.

- (10)
- 01 E: [ˈvahel] võid `teed `ka juua. (.) * seal on `ka kofe`iin sees. *
- 02 (0.6)
- 03 R: @ `millist teed? (.) `kummeliteed? @
- 04 E: näh `kummel pole `tee=ju.
- 05 (.)
- 06 R: mis \$ `too=sis on. \$**
- 07 (0.3)
- 08 E: too on `lurr?
- 09 (0.5)
- 10 R: @ ei=`uole? @
- 11 (0.2)
- 12 V: `kanget `teed `ikkagi={nagu.}

E pakub, et võiks juua teed, sest ka seal on kofeiini (rida 01), mille peale R küsib @ `millist teed? (.) `kummeliteed? @ (rida 03). E vastab sellele *näh `kummel pole `tee=ju..* Selle peale küsib R vastu *mis \$ `too=sis on. \$* (rida 06) ja kasutab naervat häält. Siin ei ole küsimuse eesmärk ainult vastust saada, vaid ka anda E-le märku, et R ei ole temaga nõus. Seda kinnitab R-i järgmine voor (rida 10). Naerva häälega markeerib R, et E väide, et kummelitee ei ole tee, on ebaloogiline ja absurdne. Ühtlasi pehmendab R naerva häälega oma vastuväidet.

Näitele 10 sarnast naeru esineb ka olukordades, kus kõneleja soovib anda mõista, et vestluspartneri öeldu on absurdne, kuid ei küsi küsimust. Näites 11 vestlevad P (poeg), T (tütar) ja E (ema) koolis toimuvast üritusest.

(11)

01 P: `inimesed lävad sinna=vä.

02 (2.4)

03 P: {-} pidid `õhupallid minema.

04 (1.2)

05 P: `õhupallid pidid `ka minema=vä.

06 (1.1)

07 E: mis`as[ja]

08 T: \$ [jah,] ega `õhupallidest `ketti ei tehta. \$

09 (0.4)

10 P: [{tehakse ikka}]

11 T: [`aulas saab i-] (0.8) aulas saab iga: (0.4) ee `klass enda `õhupalli ja=sis=täpselt kell

12 `kaksteist lastakse `kõik õhupallid `lendu.

Varem on vestluses räägitud inimketist, mille kooli õpilased moodustavad. P ei ole täpselt aru saanud, kes selle keti moodustavad, ning küsib täpsustavaid küsimusi (read 01, 03 ja 06). Kahele esimesele küsimusele ei vasta keegi. P kolmandale küsimusele *õhupallid pidid `ka minema=vä.* (rida 06) vastab E peale pikka pausi parandusalgatusküsimusega *mis`as[ja]* (rida

07). E küsimus viitab sellele, et ta kas ei mõista, mida P räägib, või kahtleb selle vooru sisus ja küsib P-lt, mida ta öelda tahab. Seejärel ütleb T \$ [jah,] ega `õhupallidest `ketti ei tehta. \$ (rida 08). Selle vooruga ta näitab, et ta on küll mõistnud P mõtet, aga leiab, et see on absurdne. T teab, et keti moodustavad käest kinni hoidvad inimesed ja õhupallid on nende inimeste käes (selgitus ridadel 11–12). Kuna T tahab ka P-le märku anda, et tema öeldu on absurdne, markeerib ta oma vooru naerva häälega. Ka siin pehmendab naerev hääel ühtlasi vastuväidet. Absurdsetes ja vastuolulistes olukordades kasutatakse absurdile/vastuolule viitamisel rohkem naervat häält (kokku 12 korral, vrd naeru ei kasutatagi, mõlemat koos 1 korral), olukorrale reageerimisel aga rohkem naeru (4 korral, vrd naerev hääel 1 korral, mõlemad koos 1 korral).

4.2. Mitte-verbaalne ajend

Naeru võib põhjustada ka see, kui midagi naljakat juhtub jutuväliselt. Kolleksioonis leidis 29 mitte-verbaalset naeruajendit sisaldavat lõiku, milles on 29 naeru, 32 naerva häälega vooru ja 20 mõlemat sisaldavat vooru.

Näites 12 on vestlus ema (E), isa (I) ja tütre (T) vahel, kes valmistavad kooki.

(12)

01 E: ((luksub)) oeh

02 I: hmh

03 E: [mhemhe]

04 T: [mhemhe]

05 I: \$ p(h)üksid `märjad=või. \$

06 (0.4)

07 E: hehe [hehe]

08 I: \$ [löksud] \$

09 T: mheh \$o(h)ota\$ (.) se=oli `minu=oma=vä. ((lusika kohta))

Naer algab sellest, kui E luksub (rida 01), mille peale hakkavad E ja T naerma. (read 03 ja 04). Isa kasutab vana ja tuntud nalja, mida luksumise kohta öeldakse \$ *p(h)üksid`märjad=või*. \$ (rida 05), millele E reageerib naeruga (07). I täiendab oma nalja *lõksud* (rida 08), naer lõpeb T teemavahetusega *mheh \$o(h)ota\$ (.) se=oli`minu=oma=vä*. (rida 09). T alustab oma vooru naerdes öeldud partikliga *oota*, mis viitab teemavahetuse soovile (Keevallik 2005: 633). Selle järel lõpetab ta naerva hääle ja vahetab tõsise häälega teemat.

Mitte-verbaalse naeruajendi korral ei ole erinevust sellel, kuidas naeru või naervat häält kasutatakse. Kõik naerud ja naervad hääled on seotud olukorrale reageerimisega ja neid on kasutatud üsna võrdselt (naer 29, naereva häälega voor 32 ja mõlemad koos 20 korral).

4.3. Probleemsed olukorrad

Argivestlustes esineb naeru ka neis olukordades, kus kõnelejal on tarvis öeldut pehmendada või olukorra piinlikkust vähendada. Probleemsetes olukordades esineb naeru 35 lõigus, mille hulgas on 19 naeru, 44 naerva häälega vooru ja 5 korral mõlemat koos. Probleemsed olukorrad on jagatud nelja rühma: järjeotsimine, kiitmine, piinlikkus ning mitte-eelistatud voorud ja olukorrad

4.3.1. Järjeotsimine

Eneseparanduslik järjeotsimine on üks neist olukordadest, kus kõnelejad naeru kasutavad. Varasemates uurimustes, milles on uuritud kõnehäiretega inimeste eneseparandusi, on öeldud, et kõnelejad kasutavad eneseparandusi tehes naervat häält selleks, et eksimusest tulenevat piinlikkust leevendada. Uurimuses on aga esiplaanil pigem kõnes tehtud vead (nt on öeldud vale sõna), mitte takerdumised ja eksimused lausete moodustamisel. (Petitjean, Cangemi 2016)

Kokku oli kollektsioonis 8 järjeotsimist sisaldavat lõiku, milles on 8 naerva häälega vooru ja 1 voor, kus on nii naer kui ka naerev hää. Naerev hää on kasutusel nii nendes järjeotsimistes, kus sobiv lahendus leitakse, kui ka nendes, kus ei leita. Siinne näide 13 illustreerib olukorda, kus kõneleja ei leia õiget sõna, näide 14 aga olukorda, kus leiab.

Näites 13 vestlevad kaks tuttavat – A ja M. A kirjeldab, kuidas ta sumas lumes, et ilusast talveilmast pilti saada.

(13)

01 A: [ja=ma: `muidugi mul=olid `õnneks] net=ee noh `tunked või noh need `jalas ja=ja

02 korralikud `saapad tead ma `sumasin see (.) mis ma `kümme minutit seal `väljas

03 olin ma olin `higine.

04 (0.6)

05 M: õõõõõ?

06 A: **et `teha=neid `pilte=ja:=ja \$ `kõike=ja \$ vata (.) `selles oli `alb=et=eee `udu (.)**

07 **noh `lumi ja taevas oli samat `värvi.**

08 (0.8)

09 M: aa nagu [{}]

10 A: [nagu `hall=ä.] (.) `ei, `ilusad tulid küll aga vata=kui oleks `päike paistnud

11 sis oleks `veel ilusam ol[nud.]

A seletab pikalt, kuni lõpuks takerdub (rida 06), jääb pidama sõna *ja*: peal, kordab seda ja seejärel lisab naerva häälega \$`kõike=ja \$ (rida 06). Võib väita, et *kõike* ei ole sõna, mida A tegelikult otsis, kuna tegemist on üldise tähendusega asesõnaga ehk kohatäitega, mis ei anna siinses kontekstis uut teavet. Seega võib öelda, et see on ebaõnnestunud järjeotsimine, mille ebaõnnestunud lahendit markeeris kõneleja naerva häälega. Peale seda lõpetab A otsimise ja jätkab ilma naerva hääleta.

Näites 14 vestlevad ema (E) ja poeg (P) kooliteemadel.

(14)

01 E: kas sul tuleb `vene=keles sõnade `töö=või.

- 02 (0.5)
- 03 P: ma=i=`tea.
- 04 (1.2)
- 05 E: a `mille jaoks te=ned `ära peate `õppima.
- 06 P: `ÕPETAJA `ÜTLES ET KUI `ÕPETAJA see `tõeline õpetaja (.) \$ tõeline
- 07 `õpetaja kui `tõeline õpetaja `kooli tuleb sis tuleb `töö. \$ (0.6)
- 08 `suur töö.
- 09 (1.9)
- 10 E: sis=tuleb `viimnepäev.
- 11 (.)
- 12 P: * nojah * (.) ma=i=`taha `teisippäeva. (1.7) siis ta `tulebki.

E küsib P-lt *kas sul tuleb `vene=keles sõnade `töö=või.* (rida 01), millele P vastab, et ta ei tea (rida 03). Seejärel uurib E, miks on P-l vaja sõnad ära õppida. P hakkab seletama, mida asendusõpetaja on sõnadetöö kohta öelnud (read 06–07). Ta alustab lauset `ÕPETAJA `ÜTLES ET KUI `ÕPETAJA, seejärel lisab ta eneseparanduse abil täiendi eristamiseks kahte õpetajat *see `tõeline õpetaja* ning teeb väikese pausi. P jätkab naerva häälega \$ *tõeline `õpetaja kui `tõeline õpetaja `kooli tuleb sis tuleb `töö.* \$. P kordab väljendit *tõeline õpetaja* kokku kolm korda ja alles siis jõuab lõpuni. Naerva hääle algus väljendi *tõeline õpetaja* teise korduse alguses näitab seda, et P peab seda väljendit humoorikaks. Ta jätkab naerva häälega lause ja voo lõpuni. Siin on tegu õnnestunud järjeotsimisega, kuna P leiab lahendi, mida ta otsis.

Järjeotsimisel kasutavad kõnelejad ainult naervat häält (v.a üks juht, kus voo olid nii naer kui ka naerev hää). Tõenäoliselt on naerva hääle kasutus eelistatud seetõttu, et seda saab teha parandusega samal ajal, see ei tõmba vestluses nii palju tähelepanu, kuid aitab siiski piinlikustunnet leevendada.

4.3.2. Piinlikkus

Argivestlustes esines piinlikke situatsioone 12 lõigus, milles on 10 naeru, 8 naerva häälega vooru ja 4 korral mõlemat korraga. Piinlikute situatsioonide alla kuuluvad antud kollektsioonis enesekiitmine, piinlikku olukorra pehmdamine ja teadmiste puudumise tõttu tekkiva häbitunde leevendamine.

Näites 15 on vestlejateks kolm sõbrannat A, I ja E ning E mees M. I on vestluse lindistaja ja seletab teistele, et lindistuse jaoks on oluline, et vestluses osaleksid ainult eestlased.

(15)

01 I: [sest=seal]=nagu=et ainult `eestlased oleksid sis=on nagu

02 M: [ahaa]

03 (0.4)

04 E: assoo vaata

05 A: [aa]

06 I: [parem] [seda,]

07 A: [kui]gi=kuigi sul=on se=`eesti keel `väga `hea.

08 (0.3)

09 I: **khehe**

10 (0.3)

11 E: naa et äk[i: ä]kki `ikkagi=et,

12 I: [jah]

13 M: a muidu (.) pära[st nagu] `süüdistakse välja`pressimises.

14 E: [jah]

I esitab väite [sest=seal]=nagu=et ainult `eestlased oleksid sis=on nagu (rida 01) ütleb A [kui]gi=kuigi sul=on se=`eesti keel `väga `hea. (rida 07). Tegemist on komplimendiga, A kiidab I keeleoskust. I ei reageeri komplimendile sõnadega, vaid naeruga, mis pehmdab kiitmisest tulenevat ebamugavust (rida 09). Selliseid olukordi on oma uurimuses kirjeldanud ka Markku Haakana (Haakana 2001, viidatud Speer 2012 järgi).

Näites 16 vestlevad kaks sõbrannat KE ja KR ning KE elukaaslane M. KR õpetab KE-le ja M-le inglise keelt ja nad arutavad, kui mitu tundi on õpe juba toimunud ja kui palju peaks KE nende eest tasuma.

(16)

01 KE: aa sis=ma tahtsin veel sellest=õõ `tasust rääkida. (0.5) `mina annan enda {poole}

02 `ära,

03 KR: mhmh

04 KE: aga kuidas `Mikuga on.

05 KR: noh, `Miku `täna teda näiteks `küll ei olnud ja nii `edasi. noh, `vaata ise.

06 (0.8)

07 KE: ota:: kas: [meil on nüüd]

08 KR: [kuidas kuidas] sa `ise `leiad, kuna \$ kuna sa `oled olnud

09 ja kuna `mitte. * selles mõttes. * \$

10 (0.5)

11 KE: < `kas meil on nüt=ee `neli tundi olnud. >

12 (1.2)

13 KR:

* ma ausõna ei

14 `tea, > `mina=ei=ole kunagi neid lugenud. < *

15 M: mina `ka ei=tea.

16 (1.5)

17 KR: ota=las=ma [`mõtlen.] ((avab koti))

18 KE: [{-}]

19 (0.7)

20 KR: ehehh

21 (1.0)

22 M: aa, kas nende `harjutuse `lehtede järgi ei `saa teada=vä.

23 KR: \$ei=`s(h)aa.\$

24 KE: `esimeses tunnis oli: (.) [`Ann] `ka.

25 KR: [Ann.]

26 KR: nii. (0.4) jah.

KE tahab ära tasuda enda osa (rida 01) ja küsib, kuidas M-i tunde arvestada (04). KR ütleb, et M-i sel päeval tunnis ei olnud ja et KE peaks ise arvestama (rida 05). Ta jätkab vooru peale pausi ja ütleb [*kuidas kuidas*] *sa `ise `leiad, kuna \$ kuna sa `oled olnudja kuna `mitte. * selles mõttes. * \$* ja lisab naerva hääle. Naerva häälega märgib ta, et olukord on tema jaoks ebamugav ja piinlik. Tema peaks olema see, kes teab, mitu tundi KE ja M käinud on ja kui palju raha ta õpetamise eest soovib. Seega valmistab temas ebamugavust ka see, et tal ei ole vajalikke teadmisi. Seejärel üritavad KE ja KE välja selgitada mitu tundi neil olnud on, KR ütleb, et tema ei tea (rida 13–14), M ütleb, et tema ei tea samuti (rida 15). Seejärel on vestluses paus, vooru võtab endale uuesti KR, kes ütleb *ota=las=ma [`mõtlen.]* (rida 17) ja hakkab midagi oma kotist otsima. Seejärel ütleb KE midagi väga vaikselt, millele järgneb paus. KR naerab lühidalt, millega märgib, et olukord on tema jaoks ebamugav. Seejärel küsib M *aa, kas nende `harjutuse `lehtede järgi ei `saa teada=vä.* (rida 22), millele KR vastab naerval häälel *\$ei= `s(h)aa.\$* (rida 23). Siin märgib naerev hääl taas piinlikkust – KR tunneb, et temal peaks puuduv info olema. Naer lõpeb sellega, et KE üritab hakata meenutama, millised tunnid neil olnud on (rida 24).

Antud näites on näha, kuidas KR markeerib pidevalt naerva hääle ja naeruga tema jaoks piinlikku olukorda. See, et kumbki vestluspartner ei reageeri KR-i naerudele naermise või naerva häälega näitab seda, et nad võtavad tema probleemi tõsiselt (Jefferson 2005: 172).

Näites 17 vestlevad kolm tudengit M, T ja L. M märkab ruumis raamatut ja hakkab selle kohta T-lt küsimusi küsima.

(17)

01 M: *mis=`raamat see on. ((võtab suureformaadilise värvilise raamatu kätte))*

02 (0.8)

03 T: *`vaatsid seda=ju. ei `vaadand=vä.*

04 M: *äqä*

05 L: *mis=se `on.*

06 (0.8)

07 M: * tondid * =
08 T: =`kummitused e [ˈtegelikk]uses ja `välja`mõeldisena.
09 {L}: [mm.]
11 (0.3)
12 L: said `jõuluks=vä.
13 (.)
14 T: ei? (.) panin koolist `pihta kui=ma (.) * kahe`teiskümnendas klassis [käisin. *]
15 L: [mmmm]
16 mmmm[mmmmm]
17 M: [ˈkeskkoolis.]
18 (0.3)
19 T: **\$ jaa \$**
20 (0.3)
21 L: `õu:dne. ((täis suuga))
22 T: **\$ keegi `teine seda seal ei `tahtnud ja sis \$ * mhemhe**
23 (1.1)
24 T: `ma panin `pihta. *
24 (0.9)
25 T: `lõpp hea `raamat.
26 ((M rõhitseb, naer))

T kirjeldab raamatut (rida 08), L küsib T-lt kas ta sai raamatu jõuludeks (rida 12). T vastab, et ta varastas selle koolist, kui ta oli 12. klassis (rida 14). L reageerib sellele pikalt ümisesdes (read 15–16), M küsib üle, kas ta varastas selle keskkoolis (rida 17). T vastab M-i küsimusele jaatavalt, kasutades naervat häält (rida 19). Seejärel lisab L kommentaari `õu:dne, mis viitab sellele, et ta mõistab T teo hukka. (rida 21). T esitab seejärel seletuse naerva häälega ja lisab selle lõppu naeru *\$ keegi `teine seda seal ei `tahtnud ja sis \$ * mhemhe* (rida 22). T kasutab naervat häält ja naeru piinlikus olukorras, mille on põhjustanud see, et ta tunnistas end vargaks. Seejärel algatab T tõsise häälega teemavahetuse, hakates rääkima raamatu sisust (rida 25).

Piinlikutes olukordades ei ole erinevust, kas kõnelejad eelistavad kasutada naervat häält või naeru. Olukorra piinlikkuse vähendamiseks kasutatakse naeru 10 korral, naervat häält 8 korral ja mõlemat koos 4 korral.

4.3.3. Vabandamine

Argivestluste hulgas oli üks lõik, milles esinevat naervat häält võib pidada vabandavaks naeruks. Näites 18 vestlevad kaks abielupaari H ja A ning M ja K. Vestluse teema on kassi küünte lõikamine.

(18)

01 H: aga miks=sa=[i `lõika ise.] seal=on=mingi .hh seal=on=mingi=se `piir kust maalt

02 tohib `lõigata=ju.

03 M: [{}maksaks]

04 (0.3)

05 A: [palju `lõiganud.]

06 K: [{}-] ta nüüd `oskab, nüüd talle `näidati kuidas seda [tehakse?]

07 H: [aa.]

08 M: [jah ma=lin] kohe nimo-

09 ninapidi `juures=aga .hhhh siis olid neet=eeee (.) tangid `otsa \$ saanud, (0.4) ja

10 ma=i=ole jõudnud \$

11 H: aa.=

12 A: =aa

13 M: =si[nna {}-]

M on varem maininud, et kassi küünte lõikamine on väga kallis. H pakub välja, et ta võiks seda siis ise teha (read 01–02). Samuti seletab ta, kust maalt võib kassi küüsi lõigata. K lisab, et M-ile õpetati, kuidas seda täpselt teha. Seejärel hakkab M seletama, miks ta seda teinud ei ole. Kõigepealt räägib ta, et ta jälgis väga täpselt, kuidas see käib (read 08–09). Seejärel hakkab ta põhjendama *aga .hhhh siis olid neet=eeee (.) tangid `otsa \$ saanud, (0.4) ja ma=i=ole jõudnud \$* (read 09–10). Põhjenduse alguses ta takerdub hetkeks, kasutab üneemi

ee ja pausi. Seejärel hakkab ta ütlema, et tangid olid otsa saanud ja lisab selle lausungi keskel naerva hääle. Sellele järgneb paus ning H jätkab naerva häälega *ja ma=i=ole jõudnud*, millega ta ilmselt soovis öelda, et ta ei ole jõudnud veel tange osta. Partnerid reageerivad öeldule järjendit sulgeva partikliga *aa* (Kasterpalu, Hennoste 2016: 151). Siinset näidet võib pidada vabandavaks seetõttu, et H kurtis enne, et kassi küünte lõikamine on kallis. Kui talle aga pakuti variant seda ise teha, siis tuleb välja, et ta oskaks küll, aga tal ei ole olnud aega käia tange ostmas. Ilmselt tunneb H pisut piinlikkust, kuna ta kurtmisele pakuti hea lahendus, mida ta ei saa enda tegematajätmistest pärast kasutada.

Kuna vabandavaid naere oli kolleksioonis vaid üks, ei saa naeru ja naerva hääle kasutuse erinevust analüüsida.

4.3.4. Mitte-eelistatud voorud ja olukorrad

Mitte-eelistatud voorude ja olukordade hulka on antud juhul arvatud keeldumised, vooruvahetuse probleemid ja mitte-eelistatud voorudele reageerimised. Selliseid näiteid oli 14 lõigus, milles esineb 9 naeru ja 23 naerva häälega öeldud vooru.

Näites 19 on kasutab kõneleja naeru mitte-eelistatud vooru pehmendamiseks. Omavahel vestlevad kaks sõbrannat KE ja KR ning KE elukaaslane M. KR õpetab KE-le ja M-le inglise keelt ja nad vestlevad parasjagu sellest, mida järgmises kontrolltöös küsitakse.

(19)

01 KE: =a=kas=sa selle need=ee < `asesõnad ka võtad sis seekord (.) [tõesse.] >

02 KR: [ma=i] `võta neid

03 asesõnu praegu `sisse.

04 (2.1)

05 KR: `jätame ned `asesõnad `välja, (.) muidu on liiga `palju.

06 (1.4)

07 KR: `kuigi nad olid tegelikult `lihtsad aga noh hea `küll.

08 (0.5)

09 KR: eks.

10 KE: mhmh

11 (0.7)

12 KR: teeme: need natuke `harjutusi nende peale võibolla. (.) **mhemhe**

13 M: a=kule=aga kus sind `kätte saaks mul oleks vaja seda (0.4) seda:=õ `ajaloolise

14 gram`matika asja {--} (0.4) sest`minu=[melest nüüd ta] läheb `ära onju.

KE alustab küsimusega *=a=kas=sa selle need=ee < `asesõnad ka võtad sis seekord (.)* [töösse.] > (rida 01). KR vastab sellele eitavalt: [ma=i] `võta neid asesõnu praegu `sisse. (read 02–03) ja lisab selgituse: `jätame ned `asesõnad `välja, (.) muidu on liiga `palju. `kuigi nad olid tegelikult `lihtsad aga noh hea `küll. (read 05 ja 07). KR-i selgituste vahel on pikad pausid, mis ei ole vestluses tavalised (Sacks jt 1974: 700–701). Siin võivad need viidata sellele, et KE ei ole veel valmis vooru üle võtma, kuna soovib saada lisainfot selle kohta, miks asesõnu kontrolltöös ei ole. KR annab lõpuks märku, et ta on seletuse lõpetanud, lausudes *eks* (rida 09), mis on küsiv piiripartikkel (Hennoste 2000b: 1797). Sellega annab ta KE-le märku, et ta peaks nüüd vooru üle võtma. KE vastab sellele *mhmh* (rida 10) ja sellele järgneb taaskord paus. KR on mõistnud, et asesõnade tööst välja jätmine on KE jaoks mitte-eelistatud. KR mainib ka ise, et need on lihtsad, seega ilmselt KE eelistaks, et need on töös. KR pehmendab olukorda: *teeme: need natuke `harjutusi nende peale võibolla. (.) mhemhe* (rida 12), lisades lõppu naeru.

Näites 20 vestlevad kaks sõbrannat A ja B. Jututeemaks on horoskoop ja selle tõlgendamine.

(20)

01 B: kas sa `seda lugesid vä.

02 (0.7)

03 B: `võta `asja `tõsiselt.=h

04 {A}:.hhhhh

05 (0.4)

06 B: v `praegu lugesin mina `seda. (.) `võta `as[ja `tõsiselt.]

- 07 A: **\$ [m(h)a o(h)len s(h)eda m(h)]ingi `neli**
- 08 **korda seda `öelnud=ju. \$**
- 09 (0.3)
- 10 B: ja `mina alles lugesin `präegu.
- 11 A: jaa [ja {-} mina] `alguses lugesin võ`tan:: (.) `asja tõsiselt, siis=ma `pärelt

B küsib A-lt *kas sa `seda lugesid vä.* (rida 01), kuid tema küsimusele ei järgne vastust. Seejärel ta lisab *`võta `asja `tõsiselt.=h* (rida 03). A ainsaks reaktsiooniks on häälekas hingamine, mis võib viidata mõnele mitte-verbaalsele reaktsioonile (rida 04). Seejärel jätkab B *v `praegu lugesin mina `seda. (.) `võta `as[ja `tõsiselt.]* (rida 06), millele A vastab naerva häälega **\$ [m(h)a o(h)len s(h)eda m(h)]ingi `neli korda seda `öelnud=ju. \$**. A õigustavast vastusest näib, et ta tõlgendab B eelnevaid voore etteheidetena ja mitte-eelistatuna. Sellele viitab rõhutus *`neli korda seda `öelnud=ju.* ja naerva hääle kasutus.

Kuna seda, kellele kuulub vestluses järgmine voor, otsustab see, kes hetkel kõneleb (Sacks jt 1974: 700), siis võib vooru ülevõtmist pidada mitte-eelistatud tegevuseks. Näites 21 vestlevad abikaasad A ja H ning nende külalised M ja K.

- (21)
- 01 A: jah (.) `tühi=et=no [pealmine `kest] on `ära=tulnd=et
- 02 H: [{-}]
- 03 (0.4)
- 04 M: aa.
- 05 (0.7)
- 06 K: [noo?]
- 07 M: [no=`vot]=sis
- 08 (0.3)
- 09 A: no?
- 10 K: ma=pole=`teadn=et `kassil niimodi `küüned=
- 11 H: =[jaa?] **\$ niimodi [`vahe]tuvad. \$**
- 12 M: [{alles nüüd}]

- 13 A: [aa]
- 14 (0.5)
- 15 A: vahest=on {-} [leiad {-}]
- 16 H: [et=se=on jumala `äge ta=on] `kuskil umbes `nii `pikk,

Jututeemaks on kassi küünte lõikus ja see, kuidas seda tehakse. K hakkab rääkima, et ta ei teadnudki, et kassidel küüned vahetuvad (rida 10), aga H segab ta voorule vahele. H ütleb kõigepealt =[jaa?] ja seejärel jätkab naerva häälega \$ *niimodi* [vahe]tuvad. \$. Kuna H on võtnud üle K vooru ja viinud lõpule tema alustatud lause, kasutab ta naervat häält selleks, et pehmendada mitte-eelistatud olukorda. Pehmendusele viitab ka see, et ta hakkab naerva häälega rääkima alles vooru keskel. Mitte-eelistatuks muudab selle olukorra see, et K ei olnud oma vooru veel käest andnud. K-l oli õigus otsustada, kes järgmises voorus kõneleb, kuid H rikkus vooruvahetusmehhanismi ja seetõttu tajus vestluses probleemi. (Sacks jt 1974: 701, 703–704)

Mitte-eelistatud olukordades eelistavad kõnelejad kasutada naervat häält (vrd naer 9 korda, naerev hääli 23 korda). Kuna mitte-eelistatud olukordadele reageeritakse sageli ka verbaalselt seletuse ja põhjendusega, siis on naerva hääle eelistus põhjendatud: seda on mugavam jutu sees kasutada.

5. AMETLIKUD VESTLUSED

Siinses kollektsioonis on ametlikud vestlused, mis on peetud nii telefonitsi kui ka silmast-silma. Kolleksiooni kuulub 140 ametlikest vestlustes pärit naeru ja naervat häält sisaldavalt lõiku, milles on 58 naeru, 130 naervat häält sisaldavat vooju ja 40 vooju, milles on mõlemad koos. Vestlejateks on enamasti klienditeenindaja ja klient, ostja ja poemüüja, infotöötaja ja klient. Esmalt on vaadeldud naeru humoorikates olukordades ja suhtlustegevustes, mille alla kuuluvad nali, jutustused ja absurdne või vastuoluline olukord. Seejärel on vaadeldud, probleemseid olukordi ja suhtlustegevusi, mille seas on järjeotsimine, piinlikud momendid, vabandamine ja mitte-eelistatud voojude ja olukordade pehmendamine.

5.1. Humoorikas olukord

Ametlikes vestlustes ei ole vestlejad omavahel tuttavad ning ametlik suhtlus üldiselt nalju ei sisalda. Siiski leidub ka seal olukordi, kus naeru tekitab humoorikas seik. Selliseid seiku sisaldab 44 lõiku, milles on 30 naeru, 44 naervat häält ja 14 korda mõlemat. Humoorikad olukorrad, milles esineb naeru, jagunevad kolme rühma: nali, jutustus ja absurdne või vastuoluline olukord.

5.1.1. Nali

Ametlikes vestlustes on 33 naljaga seotud lõiku, milles on 24 naeru, 29 naerva häälega öeldud vooju ja 13 mõlemat korraga.

Nii nagu argivestlusteski, moodustavad ka ametlikes vestlustes nali ja naer naabruspaare. Kui kõneleja on markeerinud oma humoorika sisuga vooju naeru või naerva häälega, siis eeldab ta, et vestluspartner vastab tema kutsele ja hakkab samuti naerma. (Sacks 1974)

Näites 22 vestlevad ostja (P.T) ja poemüüja (M). Ostja soovib lõnga ja palub selleks müüja abi. Nad vaatavad erinevaid lõngu, ostja on varem öelnud, et tal on tarvis tugevat lõnga, mis kergelt ei katkeks, kuid komisjonimüüki tulnud kauba hulgast leiavad nad lõnga, mis katkeb eriti kergelt.

(22)

01 P.T: jah

02 M: sest need=on: sellised `imeliku `päritoluga need tuuakse meil komisjoni`müüki=ja:

03 P.T: ahaa

04 M: noh, võibolla on nad kusagil `seisnud hästi pikka aega=ja

05 P.T: **keegi on `närinud natuke=ja hehe ((hakkab naerma))**

06 M: **noh, vaevalt `küll. hehe ((naerab))**

07 P.T **[hehe]**

08 M: **[hehe]**

09 M: jah (0.5) [see=`on] nagu lõim jah aga see on sihuke `lörts=et

10 P.T: [ahhaa.]

11 (.)

12 P.T: mhmh (1.0) jah, võibolla `vööd saaks teha selliste `pisikeste telgede peal.

13 M: võibolla ka jah

Müüja seletab lõnga päritolust tulenevaid iseärasusi (rida 02 ja 04), ostja jätkab vooruga *keegi on `närinud natuke=ja hehe* (rida 05). See lause on tõlgendatav etteheitena või isegi solvanguna, kuna see viitab võimalusele, et müüja müüb praaki. Ostja lisab vooru lõppu naeru, millega ta markeerib öeldu naljaks. Müüja vastab *noh, vaevalt `küll.* (rida 06) ja lisab naeru. Siiski on tema voorust aru saada, et see kommentaar teda häiris. Seda näitab asjaolu, et ta lihtsalt ei naera, vaid alustav vooru lausungiga, mis eitab närimise võimalust (rida 06). Alles seejärel lisab ta naeru ehk võtab kutse naerule vastu, millega näitab, et ta sai naljast aru. Seetõttu on siin müüja naer ostjale oluline signaal – kui müüja vastaks tõsise häälega, võiks jääda ostjale mulje, et ta on müüjat solvanud. Järgmises voorus (rida 07) naeravad ostja

ja müüja koos, ehk algatavad jagatud naeru, mis toimib siin vestlejaid siduva elemendina (vt ka Glenn 2003: 112–113; Glenn 1989: 134; 145–146). Ostja näitab naeruga, et ta ei arva päriselt, et müüja talle näritud lõnga pakub ja müüja näitab, et ta ei võtnud ostja kommentaari solvanguna.

Siiski alati ei pruugi vestluspartner kutset naerule vastu võtta. Näites 23 vestlevad maakler (V) ja helistaja (H). Helistaja soovib üürida korterit, maakler loetleb talle erinevaid variante, kuid nendib, et hetkel on tavapärasest vähem kortereid üürile anda.

(23)

01 V: mhmh? ja [ˈpunkt ee=ˈee.]

02 H: [punkt ee=ˈee]

03 (0.4)

04 V: et ˈpräegu on jah küllaltki ˈkesine see valik=et (0.4) * on ˈära läin. *

05 (0.3)

06 H: mhmh (0.2) ja: nagu ˈrohkem ei=ole ˈteada ka=et: mis nüüd ˈva[rsti tulevad={on.}]

07 V: [{vot} see ˈüü]riˈturg on

08 nii ˈhetkeline et ta võib juba: (.) viie ˈminuti pärast \$ **tulla mhehe või ja ka ˈära**

09 **minna need mis ˈon=aga (.) .hhhhh \$** aga ˈmillal just et noh ja ˈmis tuleb et seda

10 ei ˈtea jah (.) * et vabanevad ˈneedki. *

11 (0.5)

12 H: mhmh

13 V: {muud} ka et,

14 (0.5)

15 H: aga [siss:::]

16 V: [aga ˈseda=et ma] ˈtean=et mis=mis: ja siis on ˈmuidugi on üks on ˈPikal

17 tänaval tulemas aga see on selline .hhhhh na ˈtavalisema reˈmondiga=et

18 muidugi ta jääb ˈkesklinna:

See, et üürile antavate korterite hulk on hetkel väike, on helistaja jaoks negatiivne mitteoodatud info. Seda näitab asjaolu, et ta küsib, kas lähiajal on kortereid juurde tulemas

(rida 06). Maakler alustab vastust üürituru kirjeldusega, millega ta põhjendab ja õigustab seda, et ta ei oska küsimusele vastata: *[{vot} see `üü]ri` turg on nii `hetkeline et ta võib juba:* (read 07–08). Seejärel lisab väite *viie `minuti pärast \$ tulla mhehe või ja ka `ära minna need mis `on=aga (.).hhhhh \$* (read 08–09) ning sellele ja lisab naeru. *Viie minuti pärast* on selgelt ülepaisutatud väide ning järgnev naerev häälmärkeerib selle naljaks. Naerev häälmärk lõpeb seal, kus kõneleja läheb üle tegelikule vastusele, andes teada, et muutuste aega ei ole teada. H ei reageeri V naerule ning olukord lõpeb teemavahetusega.

Näites 23 on tegemist ka piinliku olukorraga, kuna maakler tegelikult jääb alguses vastuse võlgu, ta ei oska täpselt vastata, kas lähiajal on tulemas H-le sobilikke kortereid. Piinlikust olukorrast (vt ptk 5.3.2.) välja tulemiseks on aga V kasutanud lisaks naervale häälele ka nalja. Materjali hulgas on ka olukordi, kus kõneleja teeb nalja, kuid ei markeeri seda naeruga. Näites 23 uurib O (ostja) M-ilt (müüja), kas nad kaupa koju ka toovad.

(24)

01 O: a=kas=te muidu `transpordite ka

02 kui `siit osta.=

03 M: =ikka. (.) `linnas elate.

04 O: jah.

05 M: ikka.

06 O: mhmh (0.5) a=kas sinna läheb siis mingi: `lisa `juurde ka.

07 (1.8)

08 M: no kui te päris ma=i=tea pilvelõhkujas ei ela siis [{---}]

09 O: **[hehe \$ ei, ei,] pilvelõhkujat ei `ole Viljandis. \$**

10 **hehe ahah**

11 (2.5)

12 M: noh Kändil on siin kohe (.) `eestikeelsed `kirjad=on, (1.5)

O tahab teada, kas kojuveo eest peab ka lisatasu maksma (rida 06). Küsimusele järgneb paus, peale mida vastab M: *no kui te päris ma=i=tea pilvelõhkujas ei ela siis [{---}]*. M oma juttu

eksplitiitselt naljana ei markeeri. O tõlgendab seda naljana ja reageerib naeru ja naerva häälega [*hehe \$ ei, ei, pilvelõhkujat ei `ole Viljandis. \$ hehe ahah* (read 09–10)]. O jaoks on M-i voor naljakas seetõttu, et selle sisu on pisut ülepaisutatud: ilmselgelt ei ole Viljandis pilvelõhkujaid. O lõpetab naerva hääle täpselt enne seda, kui ta ütleb *ahah*, millega ta osutab, et on infost aru saanud ja lõpetab järjendi (Hennoste 2000b: 1779). M aga seda naljana ei markeeri ega ei reageeri ka O naerule. Peale pausi jätkab M vestlust teise teemaga (rida 12). Ametlikes vestlustes esinevates naljades kasutatakse nalja markeerimiseks rohkem naervat häält (vrd naer 10 korda, naerev häääl 23, mõlemad koos 9 korda). Naljale reageerimiseks eelistatakse aga naeru (vrd naer 14 korda, naerev häääl 6 korda ja mõlemad koos 4 korral).

5.1.2. Jutustus

Ka ametlikes vestlustes esineb jutustusi, mis põhjustavad naeru. Neil juhtudel jutustab klienditeenindaja humoorikaid lugusid klientide ja enda kogemustest. Selliseid olukordi on 7 lõigus, mis sisaldavad 3 naeru ja 13 naerva häälega vooru.

Näites 25 vestlevad helistaja (H) ja reisibüroo töötaja (V). Helistaja tunneb huvi, kas reisidel on mägedes midagi ohtlikku juhtunud.

(25)

01 H: mhmh .h kas on `mägede peal `juhtunud ka midagi.=

02 V: =ei, mägede=peal ei ole `midagi kunagi nagu `juhtunud.

03 H: mhmh

04 V: sellist juhtumit ei `mäleta aga aga `Ungaris näed oli `küll ja=[ja=sis]

05 H: [jah]

06 V: `ükskord oli Ispaanias=kui .hh inimene `rannal astus tulise `kivi peale \$ j(h)a

07 `kõrvetas endale [`jalga.] \$

08 H: \$ [oih] \$

09 V: \$ no vot kas sa sihukest asja `ette näha ei `oska. \$

10 H: jah, ega ei oska [jah.]

11 V: [noh] (.) lihtsalt `kivi `oli `tuline. ja sellest `piisas.

12 H: mhmh * mhmh *

13 V: aga üleüldiselt noh `siamaani ei ole küll phtu=phtu=phtuu midagi siukest `tõsist
14 juhtunud.

Reisibüroo töötaja ütleb, et mägedes ei ole midagi halba juhtunud, aga hakkab kirjeldama juhtumit, kus keegi kõrvetas jala astudes rannas tulisele kivile (read 06–07). Ta lisab naeru täpselt siis, kui hakkab kirjeldama naljakat või isegi absurdset osa oma loost *j(h)a `kõrvetas endale [`jalga.]*. Helistaja reageerib jutustusele samuti naeruga (rida 08), et näidata kõnelejale, et ka tema peab seda lugu naljakaks. V lisab naerva häälega *\$ no vot kas sa sihukest asja `ette näha ei `oska.* \$ (rida 09), mis viitab mitte-eelistatud vooru pehmemdamisele.

Helistaja eeldab küsimusele *mhmh .h kas on `mägede peal `juhtunud ka midagi.=* eitavat vastust, kuna jaatav vastus tähendaks negatiivset infot. Vastaja küll annab eitava vastuse, aga siiski jutustab loo õnnetusest, mis ei ole seotud mägedes matkamisega. Reisibüroo töötaja eesmärk võib olla antud juhul helistajat hoiatada, et reisidel juhtub ettenägematuid asju ja seetõttu ta räägibki naljaka ja absurdse loo. Vooruga *\$ no vot kas sa sihukest asja `ette näha ei `oska.* \$ (rida 09) ta vastabki helistaja küsimusele, et veel ei ole juhtunud, aga kindel ei saa olla. See on mitte-eelistatud voor, millele kõneleja on lisanud naeru, et selle tõsidust pehmemdada.

Jutustuse rääkimisel eelistavad kõnelejad kasutavad kõnelejad naervat häält (kõigil 12 juhul). Jutustusele reageerimisel eelistatakse naeru (vrd naer 3 korral, naerev häält 1 korral).

5.1.3. Absurd ja vastuolu

Absurdseid ja vastuolulisi olukordi põhjustavad ametlikes vestlustes kummalised küsimused, samuti vastuolulistele või absurdsetele olukordadele reageerimine. Kolleksioonis oli 3 lõiku, milles on 2 naeru, 3 naerva häälega vooru ja 1 vooru, milles on mõlemat, kus naeru põhjustab just absurdsus ja vastuolu.

Näites 26 on tegu n-ö lavastatud helistamisega. Selles näites helistab H reisibüroosse, talle vastab reisibürootöötaja V. Helistajal ei ole tegelikult reisi vaja, ta on valmistanud ette teatud küsimused. Samas vastaja seda ei tea ning suhtleb nagu autentses vestluses. Helistaja küsib

väga üldiseid küsimusi erinevate reise kohta, keskendudes peamiselt sellele, kui palju maksavad piletid erinevatesse sihtkohtadesse.

(26)

01 V: mis `linna

02 (0.5)

03 H: ee (.) no `Stockholm näiteks.

04 V: {mhmh} (.) praegu on `kaks ühe hinnaga pakkumine Estõonian `Eirilt. (.) < ee kõige

05 soodsamad piletid algavad kuskil:gi: > (0.5) .nh kahest poole=`tuhandest. (.)

06 H: mhmh (0.8) see=on mingi @ `turismiklass. @

07 (.)

08 V: `jah, (.) turismiklassi pilet.

09 H: ja (.) ja=mis=net `kallimad variandid on.

10 (0.8)

11 V: ee=h (0.5) noh (.) kõige: (.) kallimad piletid \$ edasi tagasi on \$ ee `äriklasi:

12 reisi`piletid ja need=on: üle `kümne tuhande \$ krooni. \$

13 (.)

14 H: mhmh (.) kui=palju `täpsemalt.

15 (1.5)

16 V: ee=hh (0.8) \$ eh=he \$.hh te soovite `täpselt teada saada palju maksab `kõige

17 kallim `pilet Stockholmi.

18 H: jah.

19 (25.00)

20 V: `kümme tuhat `kolmsada=`õheksakümend `õheksa krooni.

21 (.)

22 H: mhmh (.) .hh ja=kuidas `laevapiletitega `lood on.

Helistaja uurib lennupiletite hindu Stockholmi küsib *ja (.) ja=mis=net `kallimad variandid on.* (rida 09). Vastaja annab umbkaudse vastuse *ee=h (0.5) noh (.) kõige: (.) kallimad piletid \$ edasi tagasi on \$ ee `äriklasi: reisi`piletid ja need=on: üle `kümne tuhande \$ krooni. \$* (read 11–12), kasutades aeg-ajalt naervat häält, millega ta märgib, et küsimus on tema jaoks

kummaline. H palub täpsustada, mis hinnaga kõige kallimad piletid on (rida 14). V jaoks on see küsimus väga kummaline, mistõttu hakkab ta naerma. Seejärel algatab ta paranduse kasutades veidi modifitseeritud kordust *ee=hh (0.8) \$ eh=he \$.hh te soovite `täpselt teada saada palju maksab `kõige kallim `pilet Stockholmi.* (read 16–17). Naer märgib selles voorus kõneleja segadust – olukord on tema jaoks niivõrd kummaline ja absurdne, et ta ei suuda tõsiseks jääda. Segadust näitab ka parandusalgatus, mis viitab aktsepteerimisprobleemile.

Absurdsetes ja vastuolulistes olukordades kasutatakse absurdile/vastuolule viitamisel (näiteks küsimuste küsimisel) naervat häält 2 korral, naeru ühel korral, mõlemat koos 1 korral, olukorrale reageerimisel aga ainult naeru (2 korral). Kuna näited on vähe, ei saa siin põhjalikke üldistusi teha.

5.2. Mitte-verbaalne ajend

Ametlikes vestlustes on mitte-verbaalse ajendiga olukordi 4 silmast-silma suhtluse lõigus, milles on 3 naeru ja 5 naerva häälega vooru.

Näites 27 on O (ostja) tulnud poodi, et osta lõnga. M (müüja) on asunud talle erinevaid lõngu näitama.

(27)

01 P.T: ((uurib müüja käes olevat suurt niidipooli)) `oi. (.) kas see on `linane.

02 M: ei, (.) `see on linane. ((näitab teist pooli)) (0.8) see on siuke: `puuvillane. ((mässib

03 sõrme ümber niidi))

04 P.T: aga see on väga `peenike.

05 M: see on hästi `peenike jah. see on

06 ((võtab teise pooli ja näitab seal peal oleva niidi jämedust)) (2.0)

07 P.T: see on vist selline mida ei pea `korrutama eksju.

08 (1.5)

09 P.T: see on hästi `tugev `ka.

10 M: ei. ((kaksab niidi katki))

11 P.T: ei=ole.

12 ((mõlemad naeravad))

13 M: \$ e(h)i=t(h)a=e(h)i=o(h)le=jah, ta on `üsna [selline:] \$

14 P.T: \$ [.aa] katkev. siis ta vist ei `sobi eriti hästi. \$

15 M: aga siis on: (1.0) `sellised. ((näitab teist sorti niiti)) need=on (1.0) noh, (.) [sama

16 `lörts.]

Ostja otsib lõnga, mida saaks kasutada lõimeks kangastelgedele. Müüja hakkab talle näitama erinevaid lõngu, ostja aga uurib, kas niit on tugev. Müüja vastab eitavalt (rida 10) ja teeb niidi katki. Nii ostja kui ka müüja hakkavad selle peale naerma (rida 12), müüja lisab naerdes \$ e(h)i=t(h)a=e(h)i=o(h)le=jah, ta on `üsna [selline:] \$ (rida 13) ja ostja lisab samuti naerdes \$ [.aa] katkev. siis ta vist ei `sobi eriti hästi. \$ (rida 14). Kõik kolm naeru on siin ajendatud niidi katkemisest, mida võib pidada mitteverbaalseks naeru ajendiks.

Mitte-verbaalsele ajendile reageerimisel kasutatakse veidi rohkem naervat häält (vrd naerev häält 5 korral, naer 2 korral), kuid kuna näiteid on vähe, ei saa siin põhjalikke järeldusi teha.

5.3. Probleemsed olukorrad

Ametlikes vestlustes esineb probleemseid olukordi 93 lõigus, milles on 25 naeru, 81 naerva häälega vooru ja 26 mõlemat sisaldavat vooru. Probleemsed olukorrad jagunevad omakorda järjeotsimiseks, piinlikeks olukordadeks, vabandamiseks ja mitte-eelistatud voorudeks ja olukordadeks.

5.3.1. Järjeotsimine

Järjeotsimisega seotud lõike on kollektsioonis 13, milles on 4 naeru, 10 naervat häält ja 1 korral mõlemat koos.

Näites 28 vestlevad helistaja (H) ja reisibüroo töötaja (V), teemaks on täpne reisiplan.

(28)

- 01 V: ja `vara`hommikul neljandal `pääval kell `kuus on juba `väljasõit `tagasi,
02 .hhhh et `siis teil ei `ole enam `hommikusööki seal otellis. [t=saate siis]
03 tõesti kas `eelmisel õhtul `ette valmistada
04 H: [mhmh?]
05 V: või `ommikul midagi oma: (0.4) qq `varast `näksida \$ **niiõelda.** \$ [.hhhh]
06 H: [jah]
01.7 V: ja `lõuna`söögi saab=sis ka lisa`tasu eest `tellida, et=e `peatus tuleb `lõuna
08 ajal

V seletab, et neljandal päeval on väljasõit varajane ja hommikusööki hotellis ei saa (read 01–03). Järgmist vooru alustab V sõnadega *või `ommikul midagi oma:* ning jääb sõna *oma* venitama. Seejärel teeb ta pausi, mille jooksul ta otsib sõna, millega vooru lõpetada. Seejärel pakub ta lahenduse `varast `näksida ja lisab naerva häälega sõna \$ *niiõelda.* \$. Sõnavalik osutab, et ta ei jäänud leitud lahendusega rahule (rida 05). Seega on tegemist ebaõnnestunud järjeotsimisega. Naerev hääel kinnitab seda ja toob esile, et kõneleja tunneb ebamugavust.

Näites 29 on H helistanud reisibüroosse, et saada töötajalt V infot reise kohta.

(29)

- 01 V: ee ja prog´rammis on=ää, (1.2) tändab hinna=sees on=nüd=lennu´piletid? Helsingi
02 Budapest Kairo Budapest ´Helsingi?
03 H: mhmh
04 V: siss=ee transport=lennujaam=hotell=lennujaam, majutus hotelli:, hotellides
05 ´Kairos=on=´kolmetärnihotell? .hh koos hommikusöögiga=ja {-}
06 on=´neljatärnihotell, (.) koos=hommiku=´ja õhtusöögiga. (0.5) ja professionaalse
07 ´giidiga, meie ´giid=on=nüüd ee tuntud egüptol- (.) egüptolo´gist **hehe \$ Aleksei**
08 **´Praasnikov.** \$
09 H: mhmh
10 V: ja=sis=on ´reisisaatja.

- 11 (0.5)
 12 V: nii ja=programm on noh
 16 (0.8)
 17 V: > se=programm on väga pikk,

V kirjeldab reisi (read 01–02 ja 04–08). Kui ta hakkab välja ütlema reisisaatja eriala ja nime, siis ta takerdub ning jätab sõna pooleli *meie ´giid=on=nüüd ee tuntud egüptol- (.) egüptolo´gist* (rida 07), kusjuures ta ütleb sõna ka valesti (õige oleks egüptoloog). Seejärel hakkab ta naerma ja lõpetab oma lausungi *hehe \$ Aleksei ´Praasnikov. \$* (rida 07–08), jõudes lahenduseni, millega ta rahul on, seega on tegemist õnnestunud järjeotsimisega. Seejärel jätkab ta oma juttu tavalise häälega ning kirjeldab reisi edasi *ja=sis=on ´reisisaatja.* (rida 10). Siin võib naeru põhjuseks olla ka piinlikkus, kuna võib-olla V saab aru, et ta on kasutanud vale sõna.

Järjeotsimisega seotud lõikudes kasutatakse rohkem naervat häält (vrd naerev häält 10 korral, naer 4 korral ja mõlemad koos 1 korral). Naeru esineb sellistes lõikudes, kus kõneleja jõuab sellise lahenduseni, mida ta tegelikult otsis.

5.3.2. Piinlikkus

Materjali hulgas on 19 piinliku olukorraga seotud lõiku, milles on 7 naeru, 18 naerva häälega vooru ja 7 korda mõlemat. Piinlikud olukorrad on jaotatud järgmiselt: piinliku olukorra pehmendamine, kiitmine ja piinlikkustunne teadmiste puudumise pärast.

Näites 30 on vestlus reisibüroos, kus kliendile (A) seletab erinevate reiside ajakavasid reisibüroo teenindaja (V).

- (30)
 01 B: joogi tantsu (.) noh `programmiga, {-} ee siis on nagu `kolm=korda päevas `söök. (.)
 02 aga sin kui te käite `Viinis ja kui te käite `Budapestis sis saate `kaks korda {---} ee
 03 `Viin on nüüd `soovijatele. (0.5) kes `soovib, see see läheb ka `Viini.
 04 (2.8) ((märkab diktofoni laual))

- 05 B: mis te \$ `lindistate=vä. \$
 06 (.)
 07 A: heh ((kohmetu naeruturtsatus)) (.) \$ tähendab ma olen: (.) tegelikult eesti
 08 f(h)iloloogia `üliõpilane mul oli `suulise kõne jaoks vaja `teha. \$
 09 B: \$ ee ah `soo. \$
 10 A: jah
 11 B: \$ minu nõusolekut `võtsite. \$
 12 (0.5)
 13 A: üldiselt `avalikes kohtades vist ei `nõuta. (.) se on just vaja nii et inimene ei `tea.
 14 A, B: hehe
 15 B: \$ n:ojah? \$
 16 (0.5)
 17 A: \$ ei=no nüüd ei ole `m(h)idagi. \$
 18 B: ee tähendab `Viiniga on nüüd niivisi et se on nüüd `soovija[tele] `väljasõit. (.)

B kirjeldab reisi (read 01–04), siis märkab ta, et laual on diktofon, ja küsib naerva häälega *mis te \$ `lindistate=vä. \$ (.)* (rida 05). Naerval häälel võib võib olla mitu eesmärki – B võib olla üllatunud või ta ei taha kõlada liiga järsult. Samuti märgib naer, et B jaoks on olukord naljakas ja ehk ka absurdne. A hakkab naerma, kuna olukord on tema jaoks piinlik, ja põhjendab naerva häälega, miks ta vestlust lindistab (read 07–08). B reageerib põhjendusele kasutades naervat häält (rida 09) – siin toimib naer siduva elemendina. B küsib naerva häälega *\$ minu nõusolekut `võtsite. \$*, naeru eesmärk on siin olukorda pehmedada – selline küsimus kõlaks tõsise häälega ähvardavalt ja järsult (rida 11). Võimalik, et B eesmärk on isegi kogu olukord naljaks pöörata. A tõlgendab seda küsimust aga siiski infosoovina ja vastab: *üldiselt `avalikes kohtades vist ei `nõuta. (.) se on just vaja nii et inimene ei `tea.* (rida 12). Kuna ta ei ole siiski kindel, kas B on sellest situatsioonist häiritud või mitte, siis ta pehmedab oma öeldut kasutades sõnu *üldiselt, vist*. Järgmises voorus naeravad mõlemad vestlejad koos – see näitab, et olukord on mõlema jaoks ebamugav ja piinlik ning nad üritavad naeruga sellest välja tulla (rida 14). B ütleb naerva häälega *\$ n:ojah? \$* (rida 15), A

ütleb samuti naerva häälega \$ *ei=no nüüd ei ole m(h)idagi.* \$ (rida 17), naerude põhjus on endiselt ebamugav olukord. Seejärel muudab B jututeemat, naastes reisi kirjeldamise juurde (rida 18) ja lõpetades naerva häälega rääkimise.

Ebamugavust võib vestluses põhjustada ka iseenese või oma toodangu kiitmine. Näites 31 otsib ostja (O) kingitust saksa perekonnale, müüja (M) soovib laudlina kinkida ja hakkab neid kirjeldama.

(31)

01 O: ma `sooviksin zid=nagu (.) e jõulu`kingitust saksa `perekonnale.=`oskate öelda

02 mida=nn selised `välismaalased [`indavad `rohkem.]

03 M: [`mina sooviksin] soovitaksin:=õõ `mingisuguse

04 `laudlina neile `kinkida,

05 sellepärast=et=ä (.) ned=on Eestis `tehtud?

06 (0.2)

07 O: jaa?=
08 M: =neil on `Tallina {-} teks`tiilikunstnikutel ja=ned=on `kõik tõesti `väga

09 **\$ `korralikult ja `ilusti `tehtud. \$**

10

11 O: `millised näiteks.

12 M: no (0.4) `üldiselt asja mõte:: `soomlased=ja:: ü- `sakslased ütleme, kes siin on (0.3)

13 `põhilised selised `välismaalased [kes] meil `käivad, (.) `nemad tahavad millegipärast

14 `linast.

15 O: [jah]

16 (0.2)

17 O: ahah

Müüja ütleb, et need on Tallinna tekstiilikunstnike tehtud ning lisab naerva häälega \$ *`korralikult ja `ilusti `tehtud.* \$ (rida 09). Oma toote kiitmine valmistab aga kõnelejas piinlikkust ja ta soovib seda vähendada. Ta ei saa seda sõnadega teha – sel juhul peaks ta toote kohta midagi negatiivset ütleva ja müüjana ta seda teha ei tohi. Seega kasutabki kõneleja kiituse vähendamiseks naeru. Iseenese kiitmist peetakse negatiivseks (Pomerantz

1978: 89). Iseenese kiitmise korral kasutatakse naeru selleks, et vähendada kiitmisega kaasnevat normide rikkumist (Haakana 2001, viidatud Speer 2012 järgi).

Kõneleja jaoks võib olla piinlik ka olukord, kus ta teadmised ei ole piisavad. Näites 32 helistab H haigekassasse, et küsida tervisekindlustuse kohta.

(32)

01 V: >`XX Haigekassa `sekretär kuuleb tere päevast <

02 H: £ .hh tere päevast. mt=.hh `vabandage mul on `selline `küsimus.=.hhh (.) et `kui

03 mind nüüd `ülikooli immatriku`leeritakse, kas ma `pean `teile: (.) noh=kui `ülikooli

04 kaudu see `kindlustus on, (.) kas ma pean `mingisuguse `tõendi tooma. (0.2) või see

05 käip: `interneti=kaudu. £

06 (0.7)

07 V: õõ et te lähete: (.) {oda} (0.2) {`kuidas see} \$ {oligi}\$ mhe

08 (0.3)

09 H: £ .hh et=ee et kui `meditsiinikindlustus on `ülikooli kaudu=h? (0.6) [.hhh] £

10 V: [õõõ] siis `tõend

11 peaks `ikkagi olema et te olete nagu `ülikooli alt=[ee=sel]les mõttes.

12 H: £ [ahah.] £

H küsimusele järgneb paus, mille jooksul V ilmselt mõtleb vastust. V alustab vastamist *õõ et te lähete*: ja jääb sõna *lähete* venitama. Seejärel peab ta lühikese pausi ja ütleb {*oda*}, mille abil ta peatab otsimise (Keevallik 2005: 631). Järgneb taas lühike paus, mille järel V ütleb: {*`kuidas see*} \$ {*oligi*} \$ *mhe* (rida 07). Selle vooruga ütleb V, et ta ei tea kindlat vastust. Piinlikkuse pehmendamiseks lisab ta vooru lõpus naerva hääle ja lühikese naeru.

Piinlikute olukordade lahendamiseks eelistavad kõnelejad kasutada naervat häält (vrd naerev hää 18 korral, naer 7 korral ja mõlemad koos 7 korral).

5.3.3. Vabandamine

Vabandamine on üks neist olukordadest, kus kasutatakse naeru. Kolleksioonis leidis 9 lõiku, milles on 3 naeru, 8 naerva häälega vooru ja 4 korral mõlemat.

Vabandus ei pruugi sisaldada sõna *vabandama*. Näites 33 selgitab reisibüroo töötaja (V), miks neil ei ole reisikuupäevad paigas. Kogu olukord on V jaoks pisut piinlik. Ta soovib pakkuda reisi, aga kuna nende reisibürool ei ole infot, millal lennud toimuvad, siis hakkab ta vabandavalt seletama, milles asi.

(33)

- 01 V: .hh et `selline=o- `selline plaan on `kaks `reisi on `selliseid, sis `üks on `kevadel
 02 teine `sügisel?
 03 (0.5)
 04 H: [mhmh]
 05 V: [ja:] `samuti on meil `plaanis (.) `teha `sellist `reisi=et me `lendame Partse`loonasse,
 06 .hhhhhhhhh ja: siis:=ee oleme (0.4) eeeeeee Partse`loona ümbruses pluss
 07 An`dorra=ja `rannik=et=ee aga `need kuuppäv meil=ei=ol=`hetkel vel `järgmiseks
 08 `kevadeks:={ja=ja=nimodi sügi-} suve=`alguseks vel `paigas ei `ole.
 09 H: mhmh
 10 (0.4)
 11 H: [.hhh]
 12 V: [et meil] `olid nad {nagu} `küsitut:=aga: aga see oli küsitud `enne ku=need
 13 `lennu `asjad `juhtusid, ja nüüd noh nende `vastustega on `läind lissalt `rohkem
 14 `aega=et siin on palju `muid olulisi `asju=vel `teistel **heh .hhh=**
 15 H: **=mh[eh]**
 16 V: **\$ [ei] ole \$** ka `tagant kedagi `kiirustanud. .hhhhh=
 17 H: =.hhhhh aga=
 18 V: =a=kõik a=`kõik on `niimodi=et `lennukiga `koha=peale=ja `bussiga `ringreis
 19 `koha=päl={ja lem=-le-} `lennukiga `tagasi.

V alustab vabandust pika seletusega, miks ei ole lennufirmad täpseid lennuplaane neile edastanud (read 12–14). Selgituse lõppu lisab ta lühikese naeru, millele reageerib ka H. H naeru võib pidada siduvaks naeruks, mis näitab, et ta on V selgitusest aru saanud ja aktsepteerib seda. V jätkab oma seletust naerva häälega *\$ [ei] ole \$ ka `tagant kedagi `kiirustanud. .hhhhh=*.

Vabandamisel ei ole kõnelejal selget eelistust, kas kasutada naervat häält või naeru. Ainult naervat häält esines 8 korral, naeru 3 korral ja mõlemat koos 4 korral.

5.3.4. Mitte-eelistatud voorud ja olukorrad

Mitte-eelistatud voorude hulka kuuluvad sellised voorud, mille korral kõneleja eeldab, et nende sisu on vestluspartneri jaoks negatiivne. Selleks võib olla näiteks keeldumine, õpetamine ja samuti probleemid vooruvahetusega. Ametlikes vestlustes kuuluvad sinna hulka ka need olukorrad, kus kõneleja rikub oma n-ö rollireegleid, näiteks klienditeenindaja ei anna piisavalt infot või klient ei oska piisavalt küsimusi küsida. Mitte-eelistatud voore ja olukordi esines 52 lõigus, milles on 11 naeru, 46 naervat häält ja 14 mõlemat.

Näites 34 vestlevad helistaja (H) ja reisibüroo töötaja (V), teemaks reis Slovakkiasse.

(34)

01 H: ee palju Slo`vakkiasse reis maksaks.

02 V: < Slovakkiasse: maksab ee `kolm=tuhat > kolmsada=öheksakümend=viis eesti
03 `krooni.

04 H: kas:=see loeb=ka et=ma `üliõpilane olen.

05 V: `ei, see=siin ei=`loe \$ kahjuks. `bussireisidel ei=`ole seda vahet. \$

06 H: aa. (.) ja kas=se=toimub (.) ee siis=`enne jõule.

07 V: .hh ee `ei, meil=on peale jõulu see=on esimene=on: aasta`vahetus on

08 [kakskend]=üheksa

09 H:

[jah]

H küsib, kas üliõpilased saavad allahindlust (rida 04), V vastab eitavalt, kasutades naervat häält (rida 05). Naeru kasutab V seetõttu, et ta tajub, et ta öeldu ei ole H eelistusega kooskõlas. Naerva hääle lisab ta alles siis, kui kogu vajalik info on juba öeldud. Naerev hääle lisatakse vabandusele, mis järgneb mitte-eelistatud infole.

Mitte-eelistatud olukordade alla kuuluvad probleemid vooruvahetusega. Näites 35 vestlevad T (müüja) ja K (klient).

(35)

01 T: ei `lähe (0.4) läheb `arve peale kõik.

02 K: `aa

03 (.)

04 T: `mida[gi] sularahas * [{{pole vaja}}] *

05 K: [aa] [aa] ahah ahah ahah

06 (.)

07 K: see on küll `ästi tore.

08 (0.2)

09 T: `jah

10 (0.7)

11 K: hehe (0.3) k(h)as s(h)ee on:: nüüd `kõik sellega.

12 (0.3)

13 T: > sellega=on=`kõik <

14 (0.2) ((tõmbab kotiluku kinni))

15 K: mhmh? (0.8) sis=on: (0.3) `väga tore (1.4) eeem (1.8) `suur `tänu.

16 (0.4)

17 T: ja=palun

Klient on kauba välja valinud ja T on talle öelnud, et ta ei pea midagi sularahas maksma, vaid talle saadetakse arve (rida 01). T aga ei lõpeta suhtlusolukorda nii nagu K seda eeldaks. Klienditeenindaja- ja kliendivahelises suhtluses võiks eeldada, et klienditeenindaja on see, kes suhtlusolukorra konkreetsetl lõpetab. Siin aga T seda ei tee. K tunneb seetõttu end ebamugavalt ja küsib naerdes *hehe (0.3) k(h)as s(h)ee on:: nüüd `kõik sellega*. (rida 11) K teeb peale naeru väikese pausi, seejärel jääb sõna *on* venitama. Kui T vastab > *sellega=on=`kõik <* (rida 13), siis seab K end minekule (tõmbab kotiluku kinni) ja ütleb *mhmh? (0.8) sis=on: (0.3) `väga tore (1.4) eeem (1.8) `suur `tänu*. (rida 15). Ta ei kasuta küll olukorra pehendamiseks enam naeru, kuid ebamugavusele viitab selles voorus üsna mitu

seika (pausid, üneem *em*). Seega on selles näites naeru põhjus ebatavalises vooruvahetuses – T ei võta voo üle ja ei ole nõus lõpetama, kuigi K seda temalt eeldab.

Näites 36 helistab Ränlinna elanik (H) politseisse või turvateenistusse (V), et teavitada alarmist, mis on juba pikalt töötanud.

(36)

- 1 H: < tere, > mina elistan `Räni `linnaosast. (0.7) et::=ee sin=on: eile `õhtul
 2 kella `kümnest `saadik min[gi si`reen]
 3 V: [`teame se=on] `lasteaia: signalisatsioon `töötab.=hh
 4 H: a:[hah]
 5 V: [seal]=me: me oleme kont`rollinud, meil ei saa `kontaktisikut `kätte.
 6 `lasteaed oli `iseenesest=s `väliselt `korras. `sis[se me ei] `pääse.
 7 nii=et=noh
 8 H: [õhõh]
 9 H: et te `teate [{ sellest ses=mõts=et}]
 10 V: [me=oleme=`tea]dlikud `öösel kontrolliti `ära juba see
 11 `asi=aga ei ole kuidagi praegu võimalik `kätte saada.
 12 (0.5)
 13 H: ahah. no=siss (0.5) siis \$ `ootame hehe [{-}] \$
 14 V: [et äkki] `ainuke võimalus on
 15 `see=et=ku mõnel lapse`vanemal selle `kasvataja
 16 `number=võ=niimodi=on siis {saab} ka- `kasvatajale
 17 elistada aga noh, meil ei ole kuskilt `võtta seda. me=i=tea kes seal ju

V seletab, et alarmist ollakse teadlikud, aga midagi ei saa teha, kuna lasteaia kontaktisikut ei ole võimalik kätte saada (read 3, 5, 6, 7, 10 ja 11). See on helistaja jaoks negatiivne info, sellele viitavad ka tema vahepealsed voorud (venitatud *a:[hah]*, küsimus *et te `teate [{ sellest ses=mõts=et}]*). H ei oska olukorrale reageerida. Ta ütleb kõige pealt *ahah*, mis viitab, et ta on jutust aru saanud. Seejärel lisab partiklid *no=siss*, millega märgib, et ta soovib voo

jätkata. Seejärel peab ta pausi, kordab partiklit *siis* ja lisab naerva häälega *`ootame hehe* (rida 13). Naer märgib siin, et eelnev info ei olnud H jaoks ootuspärane.

Näites 37 helistab H reisibüroosse, et küsida teenindajalt (V) infot reisi kohta Egiptusesse.

(37)

01 V: ee ja prog`rammis on=ää, (1.2) tändab hinna=sees on=nüd=lennu`piletid? Helsingi

02 Budapest Kairo Budapest `Helsingi?

03 H: mhmh

04 V: siss=ee transport=lennujaam=hotell=lennujaam, majutus hotelli:, hotellides

05 `Kairos=on=`kolmetärnihotell? .hh koos hommikusöögiga=ja {-}
on=`neljätärnihotell, (.)

06 koos=hommiku=`ja õhtusöögiga. (0.5) ja ekskursioonid=ee professionaalse `giidiga, meie

07 `giid=on=nüüd ee tuntud egiptol- (.) egiptolo`gist hehe \$ Aleksei `Praasnikov. \$

08 H: mhmh

09 V: ja=sis=on `reisisaatja.

10 (0.5)

11 V: nii ja=programmis on noh (0.8) > se=programm on väga pikk, \$ **kas ma loen selle**

12 **kõik `ette teile. \$** (0.5) või (.) või=te=huvitab=teid=nüd `hind.

13 [hind on meil,] (.)

14 H: [no=mind]

15 V: ee kolmteist `päeva se=on `kaksteisttuhat öheksa=`sada. (0.5)

V hakkab reisiprogrammi ette lugema. Helistaja annab talle pidevalt märku, et ta kuulab teda (kasutades partiklit *mhmh*) (Hennoste 2000b: 1779), aga ei esita konkreetseid küsimusi. Teenindaja loeb infot, kuni küsib naerva häälega *\$ kas ma loen selle kõik `ette teile. \$* (rida 11–12), viidates sellele, et helistaja võiks midagi konkreetsemat küsida. Naervat häält kasutab teenindaja siin pehmendamiseks. Tema töö on helistajale infot anda, seega tema küsimus viitab soovile jätta tööülesanded täitmata.

Näites 38 helistab H reisibüroosse, et küsida teenindajalt (V) infot erinevate reiside kohta.

(38)

- 01 V: ütlen, (.) ee `Kreeka läheb meil: `üksteist `mai kuni `kakskümmend `mai? (.) Tu`neesja
02 läheb=e `kuues ap`rill kuni `neliteist ap`rill.
03 H: mhmh
04 V: meil on nüüd ka `kataloog, (.) et kui on võimalik meie `kontorist kas sis
`Tallinnas=või
05 .hhh Tartus `läbi=astuda, saame=siss=ee `kataloogi kaasa [anda,]
06 H: [mhmh]
07 V: saate lähemalt `uurida. (0.5)
08 H: ahah,
09 (0.5)
10 H: ee (1.2) vat=ma=i=`teagi=nüd, mida \$ **mida kõike peaks vel `küsima reiseid**
11 **[kohta.] \$**
12 V: [et=et]=ee kuie kus te `ise olete `pärit=[et=e]
13 H: [täandab]
14 `tegelikult=ma=olen=ii: (.) ma=ei=ole `praegu `Tartus=aga ma olen ise `Tartust=et
15 võibola ma sis astun `läbi [lihtsalt=et.]

Teenindaja kirjeldab erinevaid reise, kuid kuna helistaja ei näita nende vastu huvi, hakkab ta kirjeldama nende büroo kataloogi (read 04–05) ja ütleb, et sealt saaks helistaja reise lähemalt uurida (rida 07). Sellega lõpetab teenindaja oma jutu ja helistaja peab järje ise üle võtma. Helistaja mõtleb pikalt mida öelda (sellele viitavad üneem *ee* ja paus) ja ütleb naerva häälega *\$ mida kõike peaks vel `küsima reiseid [kohta.] \$* (rida 10–13). Naerva häälega pehmemdab kõneleja oma eksimust – tema on reisibüroosse helistanud ja seega peaks teadma, mida küsida. Kuigi siinkohal on vastaja ehk infobüroo töötaja episteemiline staatus kõrgem, siis episteemilise hoiaku järgi kuulub just sel hetkel kõrgem positsioon helistajale – temale kuulub teadmine, mida ta soovib infotöötajalt teada saada.

Mitte-eelistatud olukordade ja voorude pehmemdamiseks eelistavad kõnelejad kasutada naervat häält (vrd naerev hää 18 korral, naer 2 korral). Mitte-eelistatud voorudele ja olukordadele reageerimisel aga selget eelistust ei ole (vrd naerev hää 4 korral, naer 7 korral).

KOKKUVÕTE

Magistritöös „Naer ja naerev hääle eesti suulises suhtluses“ on uuritud, millistes suhtlusolukordades naeru / naervat häält esineb, milleks kõnelejad naeru ja naervat häält kasutavad, kuidas erineb naeru / naerva hääle kasutamine argivestlustes ja ametlikes vestlustes ning kuidas erineb omavahel naeru ja naerva hääle kasutus.

Siinne töö on esimene, mis uurib naeru ja naervat häält eesti keeles. Samuti on see esimene või väheseid töid, milles võrreldakse selles osas institutsionaalseid ja argivestluseid ning naeru ja naerva hääle kasutust.

Kokku analüüsiti 372 naeru sisaldavat lõiku, milles on 245 naeru, 427 naerva häälega voo ru ja 148 voo ru, kus on mõlemad koos. Argivestlused moodustasid sellest 232 naeru või naervat häält sisaldavat lõiku, milles on 187 naeru, 297 naerva häälega öeldud voo ru ja 99 voo ru, milles on nii naeru kui ka naervat häält, ametlikud vestlused 140 lõiku, milles on 58 naeru, 130 naerva häälega öeldud voo ru ja 49 voo ru, milles on nii naeru kui ka naervat häält.

Analüüs näitas, et nii ametlikes- kui ka argivestlustes esinevad naerud humoorikates ja probleemsetes kontekstides. Humoorikad olukorrad jagunevad mõlemas allkeeles omakorda naljaks, jutustusteks ja absurdseteks/vastuolulisteks olukordadeks, probleemsed aga järjeotsimiseks, piinlikkuseks, vabandamiseks ja mitte-eelistatud voo ruudeks ja olukordadeks.

Statistiliselt on naeru ja naerva hääle kasutus argi- ja ametlikes vestlustes erinev. Argivestlustes esines 88,27% kõigist naerudest ja naervatest häältest humoorikates olukordades. See tähendab, et argivestluses on naeru peamine eesmärk humoorikate olukordade markeerimine ja nendele reageerimine. Ametlike vestluse naerudest ja naervatest häältest esines humoorikates olukordades 42,7%, mis on üsna kõrge tulemus, kui arvestada seda, et vestlejateks olid võõrad inimesed ja vestluse eesmärk oli info hankimine, mitte lobisemine vms tegevus. Samas esines humoorikaid olukordi ametlikes vestlusest siiski

oluliselt harvemini. See on ka loogiline tulemus, kuna ametlikes vestlustes suhtlevad võõrad inimesed, kelle vestlusel on kindel eesmärk. Seega on nalja tekkimiseks palju vähem võimalusi. Ametlikes vestlustes esines võrreldes argivestlustega oluliselt rohkem probleemsete olukordadega seotud naere ja naervaid hääli (vastavalt 57,3% ja 11,73% kõigist juhtudest).

Kokkuvõttes on argivestluste ja ametlike vestluste suurim vahe selles, et esimeses naerdakse enamasti humoorikates olukordades ja teises jagunevad naerud ja naerev hääli humoorikate ja probleemsete olukordade vahel enam-vähem pooleks.

Erinevused esinevad ka konkreetsete olukordade ja suhtlustegevuste lõikes.

Mitte-verbaalseid naeruaejendeid oli argivestlustes oluliselt rohkem, kui ametlikes vestlustes (vastavalt 14,2% ja 1,7%). Ametlike vestluste hulka kuulunud telefonivestlustes ei esinenud neid üldse, kuna kõnelejal ei olnud võimalik üksteist näha. Silmast-silma vestlustes esines neid samuti vähe. Argivestluste mitte-verbaalseid ajendite hulka kuuluvad näiteks rõhitud, koduloomadega seotud tegevused või malemänguga seotud tegevused. On üsna ilmne, et tavalises ametlikus vestluses ei ole vestluse juures ühtegi kodulooma, üksteisele võõrad kõnelejad ei rõhitse vesteldes ning samuti ei mängi kõnelejad malet. Seega on mitte-verbaalne naeruaejend enamasti omane argivestlustele.

Varasemates uurimustes esitatud ühisest mälestustest rääkimisel tekkivaid jutustusi esines vaid argivestlustes. Ametlikes vestlustes neid esineda ei saagi, kuna vestlejad on üksteisele võõrad.

Teisalt ei olnud argivestlustes olukordi, kus kõneleja eksis oma rollireeglite vastu. Selle olukorra puudumine on loomulik, sest argivestluses ei ole rangelt piiritletud rollireegleid, seega ei ole võimalik ka nende vastu eksida.

Naerul ja naerval häälel on palju ülesandeid nii tõsistes kui ka humoorikates olukordades. Enamus siinses töös leitud naeru ja naerva hääle kasutusi on ära mainitud ka varasemates uurimustes.

Humoorikuse markeerimiseks kasutatakse naeru ja naervat häält peamiselt naljade, humoorikate olukordade ja jutustuste korral. Sellisel juhul moodustavad nali ja naer naabruspaarid (Sacks 1974). Sama kinnitab ka siinne uurimus (näited 1, 5, 22). Mõnikord markeeritakse naeru ja naerva häälega humoorikaks ka sellised voorud, mis võiksid olla ka mitmetähenduslikud. Kui naeru ei lisataks, võiks öeldu mõjuda vestluspartnerile solvava või etteheitvana (Glenn 1992). Ka selliseid näited esinevad eesti suhtluses (näide 22).

Mitmes uurimuses on mainitud, et naer ja naerev häälmõju toimivad vestluses kõnelejaid siduva elemendina (Jefferson jt 1987; Glenn, Holt 2013: 16, O'Donnell-Trujillo ja Adams 1983; Schenkein 1972; Vöge 2010). Siinne analüüs toetas eelnevates uurimustes leitud ja näitas, et enamasti on naer siduv element siis, kui kõneleja reageerib vestluspartneri naerule kutsumisele (näited 1, 5, 22), aga ka siis, kui kõneleja soovib vestluspartneri ebamugavust või piinlikkust vähendada (näide 30).

Kui eelkõneleja öeldu sisaldab midagi, mis kõneleja jaoks on vastuoluline või absurdne, siis võib kõneleja oma hoiaku rõhutamiseks kasutada naeru või naervat häält (Clift 2016). Seejuures võib ta naerva häälega küsida täpsustavaid küsimusi, mille eesmärk on kõnelejale vastuolust märku anda. Naerva hääle roll on siinkohal vastuolu pehmendamine. Samas võib naeru põhjustada ka lihtsalt vastuolule või absurdile reageerimine, ka sel juhul on naerva hääle ja naeru roll tekkinud vastuolu pehmendada. Samad olukorrad kutsuvad naeru esile ka eesti suulises suhtluses (näited 9 ja 26).

Piinlikutes olukordades, kus kõneleja tunneb ebamugavust, aitavad naer ja naerev häälmõju olukorda pehmendada. Näiteks kasutab kõneleja eneseparanduste läbi viimisel naeru ja naervat häält selleks, et vähendada eksimusest tulenevat piinlikkust. (Petitjean, Cangemi 2016). Sarnaseid näiteid esines ka siinses analüüsis (näited 13, 14, 28, 29).

Naer ja naerev häälmõju aitavad kõnelejal üle saada piinlikkustundest, mis tekib siis, kui ollakse suhtlus- või käitumisreeglite vastu eksinud (Arminen, Halonen 2007). Selliseid juhte oli ka siinse materjali hulgas (näited 17, 30) Naeru võib põhjustada ka see, kui kõneleja oma piisavalt teadmisi (näited 16, 23). Samuti tekitab ebamugavust ja kohmetust see, kui

kõnelejaid kiidetakse või kui kõneleja iseennast kiidab (Haakana 2001, Speers 2012 järgi). Kiitmisega seotud naere ja naervaid hääli esines näidetes 15 ja 31.

Naerul ja naerval häälel on pehmendav roll ka mitte-eelistatud voorudes ja olukordades. Sellised on näiteks keeldumist sisaldavad voorud (Glenn 2003) ning konfliktisituatsioonid ja etteheited (Warner-Garcia 2014). Keeldumisi esines ka siinses analüüsis (näited 19, 34), samuti leidus ka konfliktsemaid situatsioone (näide 21). Põhjus võib olla ka selles, et kõnelejad eksivad oma rollireeglite vastu (näited 37, 38). Kõneleja võib naerva hääle või naeruga väljendada ka rahulolematust eelkõneleja vooru suhtes (näited 20, 36). Rahulolematuse näitamist võib samastada varasemates uurimustes välja toodud konfliktisituatsioonidega, kuid naeru ja naerva hääle kasutamist rollireeglite vastu eksimisega siinkirjutajale teadaolevalt varem seotud ei ole.

Naeru ja naerva häälega reguleeritakse vooruvahetust (O'Donell Trujillo, Adams 1983). Siinsetes näidetes kasutavad kõnelejad naervat häält ja naeru just siis, kui nad on vooruvahetuse reeglite vastu eksinud, näiteks vooru liiga vara üle võtnud (näide 21) või kui eelkõneleja ei ole oma vooru lõpetanud nii, nagu norm seda ette näeks (näide 35).

Üldiselt kinnitab analüüs Phillip Glenni ja Elizabeth Holti väidet, et naer on keeleuniversaalne nähtus. Siiski leidus ka mõningaid erinevusi varasemate uurimustega, seda järjeotsimiste, vabandamiste ja mitte-verbaalsete ajendite osas. Järjeotsimisi on varasemalt uuritud üsna vähe, leidub vaid üks uurimus, kus on vaadeldud kõnehäiretega inimesi ja seda, kuidas nad eneseparandusi tehes naeru kasutavad (Petitjean, Cangemi 2016). Seal analüüsiti ümbertegemisi, mitte järjeotsimisi. Siinne analüüs tõi välja naeru kasutamise järjeotsimistes tavalistes dialoogides (näited 13, 14, 28, 29).

Vabandamist (näited 18, 33) ja mitte-verbaalset naeruajendit (näited 12, 27) ei ole siinkirjutajale teadaolevalt varasemastes uurimustes käsitletud.

Naeru ja naerva hääle kasutus on nii ametlikes- kui ka argivestlustes üldjoontes samasugune. Humoorikates olukordades öeldakse valdavalt naerva häälega voorud, mis sisaldavad nalja ja naeruga reageeritakse eelkõneleja naljale. Mitte-verbaalse naeruajendi korral ei olnud

naeru ja naerva hääle kasutuses erinevust. Erinevused naeru ja naerva hääle kasutamisel tulid esile probleemsetes olukordades.

Järjeotsimist oli nii argi- kui ka ametlikes vestlustes enam-vähem võrdselt. Nii naeru kui ka naervat häält kasutati järjeotsimiste korral voorus just sel hetkel, kui lahendus leiti. Argivestlustes kasutati järjeotsimistel vaid naervat häält, ametlikes vestlustes ka naeru. Naeru kasutamine võib tuleneda sellest, et tuttavate vahelises vestluses ei valmista kõnevead nii suurt piinlikkust, seetõttu minnakse argivestluses jutuga kiiremini edasi. Ametlikes vestlustes aga võib kõneleja tunda, et ta peab vabandama oma vea eest ning teeb seda naeru abil.

Piinlikud olukorrad jagunevad nii ametlikes- kui ka argivestlustes omakorda kolmeks: piinliku olukorra pehmendamine (nt klient jääb klienditeenindaja lindistamisega vahele), kiitmine (vestluspartner kiidab kõneleja keeleoskust) ja piinlikkustunne teadmiste puudumise pärast (maakler ei tea, millised korterid üürile anda on). Piinlikes situatsioonides oli naeru ja naerva hääle kasutus samuti pisut erinev – ametlikes vestlustes eelistati rohkem naervat häält, argivestlustes aga selget eelistust ei olnud. Võimalik, et klienditeenindaja – kliendi suhtluses tuntakse piinlikust kergemini ja seetõttu pehmendatakse ka selliseid olukordi, mida kõnelejad argivestluses pehmendada ei soovi. Vabandavate naerude ja naervate häälte korral ei saa võrdlust tuua, kuna argivestluses oli selliseid näiteid vaid üks. See teema vajaks täpsemat uurimist.

Mitte-eelistatud voorude ja olukordade pehmendamisel eelistatakse nii ametlikes- kui ka argivestlustes naervat häält, neile reageerimisel aga pigem naeru.

Mitte-eelistatud voorude ja olukordade pehmendamisel argivestlustes kasutati naeru ja naervat häält keeldumistes, vooruvahetuse probleemides ja mitte-eelistatud voorule reageerimisel. Ametlikes vestlustes lisandus ka naeru ja naerva hääle kasutus juhtudel, kus kõneleja eksis rollireeglite vastu ehk näiteks siis, kui klienditeenindaja ei soovinud kogu infolehte telefoniteel ette lugeda või klient ei osanud küsimusi küsida. Mitte-eelistatud voorudes eelistatakse nii ametlikes- kui ka argivestlustes kasutada naervat häält, neile reageerimisel aga pigem naeru.

Analüüs tõi ka välja, et naerev hääl võib alata lausungi või voozu alguses ja kesta kogu voozu, aga võib alata ja lõppeda ka keset lausungit. Sel juhul märgivad naerva hääle algused ja lõpu täpselt probleemsete hetkede piire. Näiteks algab see järjeotsimise alguses ja lõpeb peale lahenduse leidmist (näide 13).

Eesti suhtluses kasutatakse naeru ja naervat häält valdavalt samamoodi nagu muudes kultuurides. Argivestluste ja ametlike vestluste naeru ja naerva hääle kasutuse olukorrad on põhimõtteliselt sarnased, kuigi kasutussagedused erinevad. Argivestluses kasutatakse naeru ja naervat häält enamasti humoorikates olukordades, ametlikes vestlustes on aga naeru ja naerevat häält humoorikates ja probleemsetes olukordades enam-vähem sama palju. Naeru ja naerva hääle erinevus tuleb välja peamiselt humoorikates olukordades, kus naervat häält kasutatakse nalja/jutustuse rääkimisel ja naeru neile reageerimisel.

Siinses uurimuses on ka põgusalt vaadeldud, millisel hetkel naer või naere hääl voozus algab ja lõpeb. Olukordi, kus naer või naerev hääl algavad voozu keskel, võiks täpsemalt uurida edasistes uurimustes.

KIRJANDUS

Annuka, Andra 2017. Naer eesti suulises kõnes. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Arminen, Ilkka, Halonen, Mia 2007. Laughing with and at Patients: The Roles of Laughter in Conforntations in Addiction Group Therapy. The Qualitative Report 12-3, 484–513.

Clayman, Steven E. 1992. Caveat Orator: Audience Disaffiliation in the 1988 Presidential Debates. Quarterly Journal of Speech 79, 33–60.

Clift, Rebecca 2012. Identifying action: Laughter in non-humorous reported speech. Journal of Pragmatics 44, 1303–1312.

Clift, Rebecca 2016. Don't Make Me Laugh: Responsive Laughter in (Dis)affiliation. Journal of Pragmatics 100, 73–88.

Drew, Paul, John Heritage 1992. Talk at work. Interaction in institutional settings. Cambridge: Cambridge University Press.

Drew jt 2015 = Drew, Paul, John Heritage, Gene H. Lerner, Anita Pomerantz 2015. Talking About Troubles in Conversation. Oxford: Oxford University Press.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ekss/>. Vaadatud 21.04.2019.

Glenn, Phillip 1989. Initiating Shared Laughter in Multi-Party Conversations. Western Journal of Speech Communication 53, 127–149.

Glenn, Phillip 1992. Current Speaker Initiation of Two-Party Shared Laughter. Research on Language and Social Interaction 25, 139–162.

Glenn, Phillip 2003. Laughter in Interaction. New York: Cambridge University Press.

- Glenn, Phillip, Elizabeth Holt 2013.** Studies of Laughter in Interaction. London: Bloomsbury.
- Goodwin, Charles, John Heritage 1990.** Conversational Analysis. Annual Review of Anthropology 19, 287–307.
- Haakana, Markku 1999.** Laughing Matters – A Conversation Analytical Study of Laughter in Doctor-Patient Interaction. Doktoritöö. Helsinki: University of Helsinki
- Haakana, Markku 2002.** Laughter in medical interaction: From quantification to analysis, and back. Journal of Sociolinguistics 6, 207–235.
- Haakana, Markku 2010.** Laughter and Smiling: Notes on Co-occurrences. Journal of Pragmatics 42, 1499–1512.
- Hennoste, Tiit 2000a.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimusobjekt. Akadeemia 5, 1115–1150.
- Hennoste, Tiit 2000b.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara III: Partiklid. Akadeemia 8, 1771–1806.
- Hennoste, Tiit 2000c.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VI. Lausung suulises kõnes. Akadeemia 10, 2221–2254.
- Hennoste, Tiit 2000d.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. Lausung suulises kõne III: Eneseparandused. Akadeemia 12, 2689–2710.
- Hennoste, Tiit 2011.** Suuline süntaks ehk dialoogi protsessilauseste grammatika. Oma Keel 2, 11–16.
- Hennoste, Tiit 2012.** Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. Keel ja Kirjandus 2012 8–9 , 674–695.
- Hennoste jt 2009 = Hennoste, Tiit, Olga Gerassimenko, Riina Kasterpalu, Mare Koit, Andriela Rääbis, Krista Strandson 2009.** Suulise eesti keele korpus ja inimese suhtlus

arvutiga – Eesti rakenduslingvistika aastaraamat V. Toim Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Mare Sepper, Reili Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 111–130.

Hennoste, Tiit, Karl Pajusalu 2013. Eesti keele allkeeled: õpik gümnaasiumile. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Heritage, John 2012. Epistemics in Action: Action Formation and Territories of Knowledge. *Research on Language and Social Interaction* 45, 1–29.

Holt, Elizabeth 2010. The Last Laugh: Shared Laughter and Topic Termination. *Journal of Pragmatics* 42, 1513–1525.

Holt, Elizabeth 2013. „There’s Many a True Word Said in Jest“: Seriousness and Nonseriousness in Interaction – Studies of laughter in Interaction. Edit. Phillip Glenn, Elizabeth Holt. London: Bloomsbury, 69–89.

Hutchby, Ian, Robin Wooffitt 1998. *Conversation Analysis. Principles, Practices and Applications.* Cambridge: Polity Press.

Jefferson, Gail 1979. A Technique for Inviting Laughter and its Subsequent Acceptance Declination. *Everyday Language – Studies in Ethnomethodology.* Koost George Psathas. New York: Irvington Publishers, 79–95.

Jefferson, Gail 1988. In the Sequential Organization of Troubles-Talk in Ordinary Conversation. *Social Problems* 45, 418–441.

Jefferson, Gail 2005. On the Organization of Laughter in Talk About Troubles – Talking About Troubles in Conversation. Toim Paul Drew, John Heritage, Gene Lerner, Anita Pomerantz. New York: Oxford University Press, 165–193.

Jefferson jt 1987 = Jefferson, Gail, Harvey Sacks, Emanuel Schegloff 1987. Notes on Laughter in the Pursuit of Intimacy – Talk and Social Organization. Toim G. Button, J. R. E. Leed. Clevedon: Multilingual Matters, 152–205.

- Kasterpalu, Riina, Olga Gerassimenko 2006.** Vestlusanalüüs. Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim. Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 112–126.
- Kasterpalu, Riina, Tiit Hennoste 2016.** Estonian aa: A Multifunctional Change-of-State Token. *Journal of Pragmatics* 104, 148–162.
- Keevallik, Leelo 2005.** Suhtluskeele uurimine partiklistunud verbivormide näitel. *Keel ja Kirjandus* 8, 630–642.
- Laanesoo, Kirsi 2018.** Polüfunktsionaalsed küsilauseid eesti argivestluses. Dissertatsioon. Tartu: Tartu Ülikool.
- Lavin, Danielle, Douglas W. Maynard 2001.** Standardization vs Rapport: Laughter and Interviewer Reaction during Telephone Surveys. *American Sociological Review* 66, 453–479.
- Levelt, Willem J. M. 1983.** Monitoring and Self-repair in Speech. *Cognition* 14, 41–104.
- Levinson, Stephen C. 1983.** *Pragmatics*. New York: Cambridge University Press.
- Norrick, Neal R. 2010.** Humor in Interaction. *Language and Linguistics Compass* 4/4, 232–244.
- O'Donnell-Trujillo, Nick, Katherine Adams 1983.** Heheh in Conversation: Some Coordinating Accomplishments of Laughter. *The Western Journal of Speech Communication* 47, 175–191.
- Petitjean, Cécile, Francesco Cangemi 2016.** Laughter in Correction Sequences in Speech Therapy Sessions. *Journal of Pragmatics* 99, 17–38.
- Pomerantz, Anita 1984.** Agreeing and Disagreeing with Assessments - Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis. Toim J. Atkinson, J. Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, 79–112.

- Raclaw, Joshua, Cecilia E. Ford 2017.** Laughter and Management of Divergent Positions in Peer Review Interactions. *Journal of Pragmatics* 2017, 1–15.
- Sacks, Harvey 1974.** An Analysis of the Course of a Joke's Telling in Conversation – Explorations in the Ethnography of Speaking. Toim Richard Bauman, Joel Sherzer. Cambridge: Cambridge University Press, 337–353.
- Sacks jt = Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson 1974.** A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50-4, 696–735.
- Schegloff, Emanuel A., Harvey Sacks 1973.** Opening Up Closings. *Semiotica* 8, 289–327.
- Schegloff, Emanuel A. 2000.** Overlapping talk and the organization of turn taking for conversation. *Language in Society* 29, 1–63.
- Schegloff, Emanuel A. 2007.** *Sequence Organization in Interaction*. New York: Cambridge University Press.
- Schenkein, James N. 1972.** Toward an Analysis of Natural Conversation and the Sense of Heheh. *Semiotica* 6-4, 344–377.
- Speer, Susan A. 2002.** The Interactional Organization of Self-praise: Epistemics, Preference Organization, and Implications for Identity Research. *Social Psychology Quarterly* 75, 52–79.
- Ten Have, Paul 2007.** *Doing Conversation Analysis*. Los Angeles, London: Sage.
- Vöge, Monika 2008.** *All You Need is Laugh. Interactional Implications of Laughter in Business Meetings*. Doktoritöö. University of Southern Denmark.
- Warner-Garcia, Shawn 2014.** Laughing When Nothing's Funny: The Pragmatic Use of Coping Laughter in the Negotiation of Conversational Disagreement. *Pragmatics* 241, 157–180.

Laughter and smile voice in Estonian spoken interaction.

The aim of this master's thesis is to find out in what situations laughter and smile voice appear in everyday conversation and in institutional conversation. The analysis focuses on four things: what is the situation; what is the reason for laughter or smile voice; is it an everyday or institutional conversation; is speaker using smile voice or laughter.

The theoretical part of this research consists of 2 main chapters. Firstly, there is an overview of prior researches about laughter and smile voice that explain what they are and what they do in the conversation. The second part focuses on spoken interaction. It gives an overview of conversational analysis, institutional and everyday interactions. Then follows the introduction of the terms used in conversational analysis: turn-taking, adjacency pairs, repairs and epistemic status.

The material used in this research is transcripts and recordings from a spoken language corpus made by Tartu University. The everyday talk conversations are held between families and friends, the institutional conversations between strangers (for example client and customer service representative). The method for analysis is conversational analysis.

It appears that laughter and smile voice appear mainly in two situations: humorous and problematic.

In humorous situations laughter and smile voice are used when speakers tell jokes or react to them; when speakers tell stories and react to them or when speaker reacts to something absurd/unbelievable that prior speaker has just said.

In problematic situations laughter and smile voice are used when speakers are repairing their speech, feeling embarrassed, apologizing, when speaker says or does something that is dispreferred or when speaker reacts to something dispreferred.

All the situations mentioned above appear both in everyday conversations and in institutional conversations. Still, there are some differences. For example, humorous situations appear more often in everyday talk (88,27% of laughs and smile voices, in institutional settings the percent is 42,7). It is natural because in everyday talk the speakers are close friends or relatives, in institutional settings they are strangers.

The use of laughter and smile voice in problematic situations is more common in institutional talk (57,3%, in everyday talk 11,73%). It may be because in institutional settings the speakers are strangers and it makes every awkward and dispreferred situation more embarrassing. There is one instance in institutional settings where laughter and smile voice is used that do not exist – when speaker does not perform as the rules of institutional settings expect to. For example, when customer service representative asks for a permission to sent information that client has asked via e-mail so that he/she wouldn't have to read it all loudly. It means that he/she refuses to fulfill the role that he/she has in conversation. To make his/her refusal more acceptable speaker uses laughter or smile voice.

The results show, that speakers use smile voice and laughter when they are aligning and affiliating to other speakers. That means that they want to make sure they are understood correctly. For instance, when they make a joke that could also be insulting, they add laughter or smile voice to be sure that the other speaker doesn't get offended. Laughter and smile voice are also a tool for marking something absurd or unbelievable. This kind of marking shows to the other speaker, that current speaker does not agree with them, but avoids a conflict. Laughter and smile voice reduce the embarrassment of speech repairs, apologies and self-praises. They are also helpful in avoiding conflicts, for example when speaker declines and invitation or disagrees with other speaker. Lastly, laughter and smile voice are turn-taking cues, which means that they can signal to the speaker when they should take the turn. Speakers also mark their turns with laughter or smile voice when they realize that they have taken a turn without prior speaker's permission.

There are also some differences between laughter and smile voice. Smile voice is used for telling jokes and stories, laughter is used for reacting to them. Smile voice is also more common in repairs and word-searches and in instances, where speaker says something dispreferred.

In conclusion, the fact that laughter and smile voice behave similarly in both everyday talk and institutional settings shows that laughter is universal. The comparisons to prior researches also confirm it. There are only a few differences in this research – for example the prior researches haven't discussed laughter and smile voices in non-verbal situations and in apologizing.

Lisa 1. TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID

. langev intonatsioon

, poollangev intonatsioon

? tõusev intonatsioon

(.) mikropaus (0.2 sek või lühem)

(0.5) pausi pikkus sekundites

` sõna rõhutamine sõna sõna või sõnaosa rõhutamine

[] pealerääkimine

= kahe iseseisva üksuse kokkuhääldamine

SÕNA valjem lõik

* * vaiksem lõik

< > aeglustatud lõik

e:i hääliku venitus

@ @ hääle kvaliteedi muutumine

\$ \$ naerev hääle

s(h)õna sõna on lausunud naerdes

hehe, mhemhe naer

si- poolelijäänud sõna

.hh sissehingamine

hh väljahingamine

mt matsutamine

{ või } halvasti kuulnud tekstilõik

{ - } ebaselgeks jäänud sõna või kõneleja

(()) transkribeerija kommentaar

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Andra Annuka,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Naer ja naerev hääle eesti suulises suhtluses“, mille juhendaja on Tiit Hennoste, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Andra Annuka

27.05.2019